T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

LİBYA'DA YAKIT KITLIĞINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN PİYASA PERFORMANSI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Adel Rajab GANBASHA

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ NİYAZİ GÜMÜŞ

KASTAMONU 2018

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LİBYA'DA YAKIT KITLIĞINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİN PİYASA PERFORMANSI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Adel Rajab GANBASHA

Danışman	Dr.Öğr.Üyesi Niyazi GÜMÜŞ
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Şükran KARACA

KASTAMONU-2018

TEZ ONAYI

Adel Rajab GANBASHA tarafından hazırlanan "**Libya'da Yakıt Kıtlığına Neden Olan Faktörlerin Piyasa Performansı Ve Tüketici Davranışlarına Etkisi**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İşletme Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman	Dr.Öğr.Üyesi Niyazi GÜMÜŞ Kastamonu Üniversitesi	.....
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK Kastamonu Üniversitesi	.....
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Şükran KARACA Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	.....

06. 07./2018

Enstitü Müdürü Prof.Dr. Cevdet YAKUPOĞLU .....

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

Adel Rajab GANBASHA

ÖNSÖZ

Paha biçilmez gözetimi, kılavuzluğu, sabrı, cesaretlendirmesi ve hepsinden önemlisi, saygısı ve dostluğu için Dr. Niyazi GÜMÜŞ'e derin ve içten minnetimi ifade etmek istiyorum.

Aynı zamanda, dostluklarıyla bu yeri benim için ikinci bir yuva haline getiren KastamonuÜniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin tüm personeline minnetlerimi de ifade etmek isterim. Minnetimi cevapları, yorumları ve bu çalışmaya büyük katkıları olmuş olan destekleri için pek çok Libyalı memuru da kapsayacak şekilde genişletmek isterim. Elbette ki Libya halkına ve özellikle de anket formunu cevaplamış olanlara da teşekkürlerimi belirtmeden geçemem. Tavsiyeleri ve kılavuzluğuyla bana yardım eden arkadaşım Dr. Abdel Moneim Ali Barq'a özel olarak teşekkür ederim.

Adel Rajab GANBASHA
Kastamonu, Temmuz, 2018

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

LİBYA'DA YAKIT KITLIĞINA NEDEN OLAN FAKTÖRLERİ PİYASA PERFORMANSI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Adel Rajab GANBASHA
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Niyazi GÜMÜŞ

Libya 19. yüzyılın başlarından bu yana petrol ve gaz üreten ve ihraç eden ülkelerden biridir. Aynı zamanda, yanıcı maddelere sübvansiyon uygulanması nedeniyle yanıcı maddeler ve petrol türevleri açısından dünyanın en ucuz ülkelerinden biridir.

Buna rağmen dünyanın çoğu ülkesi gibi Libya da siyasi ve ekonomik sorunlardan uzak değildir. 2011'de olanlar bunun iyi bir kanıtıdır. 2011'den, yani iktidar çatışmalarının ve Şubat devriminin başlamasından itibaren bugüne kadar ülke, rejimi değiştirmeyi ve silah gücüyle iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan çatışmaların etkisi altında kalmıştır, bu çatışmalar bugün de, yani 2018'de de deva etmekte ve ülkenin bugün de devam eden bir düzensizlik durumuna sokmaktadır.

Tüm bu olaylar politik, ekonomik veya sosyal nitelikte farklı krizler için neden oluşturmaya ve halen devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı dikkatleri Libya vatandaşları için ağır bir yük halinde gelmiş olan bu krizler üzerine çevrilmesini sağlamaktır. Ancak araştırmanın temel amacı Libya'daki yakıt ve bazı petrol türevlerindeki krizlerin yerel pazar ve tüketici davranışları üzerindeki olumsuz etkilerinin incelenmesidir.

Verilerin elde edilmesinde anket yönteminin kullanıldığı araştırmanın kapsamı olarak Libya'nın kuzeyi ile orta ve batı bölgeleri belirlenmiştir. Bunun nedeni ise bu bölgelerin Libya nüfusunun %60'ından fazlasını temsil etmesidir.

Anahtar kelimeler: Akaryakıt kıtlığı, Libya, Libya ekonomisi, tüketici davranışları, Libya Petrolü

2018, 95 sayfa

ABSTRACT

Master Thesis

THE FACTORS CAUSİNG FUEL SHORTAGES AND THEİR İMPACTS ON MARKET PERFORMANCE İN LİBYA AND İTS EFFECT ON CUSTOMER BEHAVİOR

Adel Rajab GANBASHA
Kastamonu University
Institute of Social Sciences
Department of Business Administration

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Niyazi GÜMÜŞ

Libya is among the producing and exporting countries of petroleum and gas since the1960s of last century. It is also among the most cheapest countries of the world in terms of the price of combustibles and petroleum derivatives due to the policy of subsidy of combustibles.

Nevertheless, Libya is not far from political and economical problems as the case with most of the world countries. What has occurred in 2011 is a good evidence on this. Since 2011, i.e., since the beginning of the conflict on power and the onset of the February revolution until this current time, crises have hit the country due to these political disputes which have become armed to change the regime and take on power with the force of arm, letting the country entering a state of disorder which is still continuous until this current time, 2018.

All of these events were and still a fruitful ground of crises of different kinds whether political, economical or social. The topic of this investigation is spotting the light on these crises which have become a burden on the citizen in Libya. Specifically, the crisis of fuel and some petroleum derivatives in Libya and its negative impacts whether on the local market or on the behavior of the customer in Libya.

Data were collected via a questionnaire form of the boundaries of the research were the middle region and the western region of the Libyan north since this region represents more than 60% of the Libyan population.

Keywords: Fuel shortage, Libyan, Libyan economy, customer behavior, Libya's petroleum.

2018, 95 pages

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ…….. ..... **v**

ÖZET…… ..... **vi**

ABSTRACT..... **vii**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

TABLO LİSTESİ..... **x**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**

GİRİŞ……. **1**

1 LİBYA……. **3**

1.1. Libya'nın Coğrafi Yerleşimi 3

1.2. Libya Ekonomisi 4

1.3. Birinci Aşama..... 5

1.4. İkinci Aşama..... 5

1.5. Üçüncü Aşama 6

1.6. Libya'da Petrol Endüstrisinin Tarihçesi ve Küresel Pazar Açısından Önemi……. 7

1.7. Libya'da Enerji Kaynakları 11

1.8. Libya'nın Yerel Ekonomisi ve Tarihçesi 12

2. LİBYA PETROL ENDÜSTRİSİNDE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI **14**

2.1. Tüketici Davranışının Tanımı 14

2.2. Tüketici Davranışının Dayandığı Varsayımlar..... 15

2.3. Tüketici Davranışı Teşvik Tipleri 17

2.4. Tüketici Davranışı Zamana ve Yapıya Göre Değişir 17

2.4.1. Tüketici Davranışı Dış Faktörlere Bağlıdır 18

2.4.2. Tüketici Davranışı Örüntüleri..... 18

2.5. Libya'da Tüketici Davranışları 21

2.6. Libyalı Tüketiciler için Petrol Endüstrilerinde Satın Alma İşlemlerini Etkileyen Faktörler 22
3. LİTERATÜR İNCELEMESİ **26**
3.1. Giriş 26
3.2. Yakız Krizi ve Etkileri 26
3.3. Kirizlerin Tüketici Davranışına Etkileri 30
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ **33**
4.1. Problemin Arka Planı 33
4.2. Araştırmanın Amacı 35
4.3. Araştırmanın Kısıtları 35
4.4. Araştırmanın Kapsamı 36
4.5. Araştırmanın Örneklemi 36
4.6. Araştırma Soruları 36
4.7. Araştırma Metodolojisi 36
4.7.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri 38
5. BULGULAR **43**
5.1. Araştırmada Kullanılan Analitik Yöntemler ve Araçlar 43
5.2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri 43
5.3. Ölçeğin Güvenilirlik ve Yapısal Geçerlilik Analizi 47
5.4. Çıkarım 67
SONUÇ……. **69**
KAYNAKÇA **71**
EKLER……. **76**
Ek 1. Araştırma Anketi 76
EK 2 ÖZGEÇMİŞ **81**

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalar 32
Tablo 2. Güvenilirlik istatistiği 38
Tablo 3. Güvenilirlik istatistiği 39
Tablo 4. Maddeler için toplam istatistik 39
Tablo 5. Maddeler için toplam istatistik 40
Tablo 6. Maddeler için toplam istatistik 41
Tablo 7. Güvenilirlik analizi 42
Tablo 8. Sosyo-Demografik özellikler 43
Tablo 9. Katılımcıların yakıt kullanımına ilişkin özellikler 44
Tablo 10. Katılımcıların yöneltilen ifadelere yönelik algıları 45
Tablo 11. KMO değerleri 47
Tablo 12. Katılımcıların ölçek ifadelerine yönelik algıları KMO ve Barlett testi 48
Tablo 13. Katılımcıların araştırma kapsamında oluşturulan ifadelerden elde edilen ifadelerin Faktör analizi 48
Tablo 14. Elde edilen faktörlerin normallik testi 50
Tablo 15. Cinsiyet durumuna göre faktörlerin ortalamalarının T-testi sonuçları 51
Tablo 16. Araba sahipliği durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları 52
Tablo 17. Kullanılan yakıt tipi durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları 52
Tablo 18. Elektrik jeneratörü sahipliği durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları 53
Tablo 19. Faktörlere göre katılımcıların kategori durumlarına göre temel istatistikler 54
Tablo 20. Faktörlere göre katılımcıların kategori durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi 55
Tablo 21. Faktörlere göre katılımcıların yaş durumlarıa ilişkin temel istatistikler 56
Tablo 22. Faktörlere göre katılımcıların yaş durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi 57
Tablo 23. Faktörlere göre katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin temel istatistikler 58
Tablo 24. Faktörlere göre katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi 59
Tablo 25. Faktörlere göre katılımcıların meslek durumlarına ilişkin temel istatistikler 60
Tablo 26. Faktörlere göre katılımcıların meslek durumuna ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi.. 60
Tablo 27. Faktörlere göre katılımcıların gelir durumlarına ilişkin temel istatistikler 61
Tablo 28. Faktörlere göre katılımcıların gelir durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi .. 62
Tablo 29. Faktörlere göre katılımcıların medeni durumuna ilişkin bazı istatistikler 64
Tablo 30. Faktörlere göre katılımcıların medeni durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi 64
Tablo 31. Faktörlere göre katılımcılar tarafından tercih edilen şirketlere ilişkin bazı istatistikler 65
Tablo 32. Faktörlere göre katılımcılar tarafından tercih edilen şirketlere ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi 66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Resim 1. Libya haritası 3
Resim 2. Libya'nın petrol dolum tesisleri ve limanları 9

GİRİŞ

Tüm dünyada üretici ve ihracatçı ülkeler için sürdürülebilir bir gelişim, istikrar, ilerleme ve ekonomik büyüme için en önemli enerji kaynağı olarak görülmektedir, çünkü bu kaynak bu ülkelere çok büyük finansal geri dönüşler sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra fabrikaların çalışması ve nakliye için petrol ana enerji kaynağı haline gelmiştir. Bu da her on yılda petrole olan talebin katlanarak artmasına yol açmış, tüm dünyada kullanılan petrol miktarı iki katından fazla artmıştır. Dünyanın petrol kaynaklarının önemli bir bölümü Orta Doğuda bulunmaktadır ve Batı dünyasında petrol talebinin artmasıyla birlikte Batının Orta Doğuya ilgisi dramatik şekilde artmıştır (Nucho, 1991).

Son yıllarda, enerji (elektrik) krizi Dünyanın gelişmekte olan ekonomilerinde sıcak bir sorun haline gelmiştir. Enerji ekonomik büyüme sürecinde hayati bir rol oynamaktadır. Enerji ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve böylece ekonomilerde yurtiçi hâsıla artışını teşvik etmektedir. Enerji üretim fonksiyonunda sermaye ve işgücü gibi önemli bir girdi olarak kabul edilmektedir. Enerji-büyüme bağlantısı çok tartışılmakta ve ampirik olarak da incelenmektedir. Ancak bunlar müphem ampirik bulgular vermekte ve bu yüzden uzun vadeli ekonomik gelişimin sürdürülmesini sağlayacak ekonomi ve enerji politikalarını formüle ederken karar vericilerin işini kolaylaştırmamaktadır. Enerji kullanımı ekonomik büyümenin yönlendirilmesinde sürücü rolü oynamaktadır. Enerji kullanımı yalnızca yurtiçi hâsılayı teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda gelir etkisi yoluyla ülkenin yaşam standardını da sürdürmektedir (Shahbaz, 2015).

Alternatif enerji kaynaklarının veya güneş ve rüzgâr enerjisi gibi temiz enerji denen kaynakların araştırılması yönünde mevcut küresel trende karşın, ana enerji kaynağı olarak petrolden vazgeçilmesi için henüz oldukça erkendir. Arap bölgesi içinde petrol ve gaz rezervlerinin çok büyük miktarlarda bulunması Arap ülkelerini ana petrol üreticileri ve ihracatçıları olarak ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu ülkelerin bazıları yıllardır elde ettikleri geri dönüşleri kullanarak modernizasyon ve gelişim üzerinde verimli yatırımlar yapmamışlardır. Bu ülkeler yalnızca üretim ve harcamalara dayanmakta ve

araştırma yapmamaktadır; bu yüzden siyasi ve bölgesel çatışmaların etkisiyle genellikle zirveler ve dipler arasında dalgalanma gösteren küresel fiyatlardan çok fazla etkilenir hale gelmişlerdir.

Bugün giderek artan sayıda dünya ekonomisinin karşı karşıya olduğu en önemli sorun petrol fiyatları ve ona eşlik eden sorunların ekonomik çıktı üzerindeki etkileridir. Gayrisafi yurtiçi hâsıla üzerinde petrol fiyatı şoklarının etkilerini araştıran birkaç çalışmada Hamilton (1983) yaklaşımı izlenmiştir (Ayadi, 2005). Araştımaya konu olan Libya da diğer ülkeler gibi Libya da 40 yıldır petrol kazancıyla yatırım yapmamış ve bu muazzam kazancı ülkenin tek petrol kaynağına bağımlılığının bir gün alternatifi olacak şekilde ekonomik projelere ve altyapıya yatırım yaparak işlevsel hale getirmemiştir. Libya ekonomisinin bir yandan küresel pazarlardan, diğer yandan da ülkede 2011 yılının başlarında patlak veren krizden bu kadar çok etkilenmesinin nedeni budur. Libya'nın bugünkü realitesi derinlemesine incelendiğinde ülkenin güvenlik eksikliği, siyasi çatışmalar ve başkalarıyla silahlı çatışmalar olduğu açıkça görülmektedir. Bu çatışmalar ülkenin kaynaklarına zarar vermekte, taraflar dış destek sağlamak amacıyla petrol rezervlerini kontrol etmeye çabalamaktadır. Tüm bunlar önemli sonuçlara ve ülkenin tek gelir kaynağı olan petrol üretiminin durması gibi daha ciddi krizlere yol açmakta, bu da Libyalı bireylerin yaşamlarını olumsuz etkilemektedir.

1. LİBYA

Bu bölümde araştırmacı Libya'nın coğrafi yerleşimi, önemi, petrol endüstrisi ve ayrıca Libya'da tüketici davranışıyla ilgili konular ve çalışma sorununun tanımlanmasına yardımcı olmak amacıyla yerel Libya pazarı hakkında bilgiler yer almaktadır.

1.1. Libya'nın Coğrafi Yerleşimi

Libya Afrika'nın kuzeyinde ve toplam alanı 1.760.000 km² olan bir ülkedir. Kuzeyinde Akdeniz güneyinde ise Çad ve Nijer bulunmaktadır. Akdeniz kıyısı yaklaşık 1900-2000 km uzanmaktadır. Libya'nın doğusunda Mısır ve Sudan bulunmaktadır. Batıda ise Resim1'de görüldüğü gibi Tunus ve Cezayir yer almaktadır.

Resim 1. Libya haritası

Libya'nın Akdeniz'de uzun bir sahili vardır ve batıda Tunus ve Cezayir'le, doğuda Tunus ve Cezayir'le, güneydoğuda Sudan'la ve doğuda Mısır'la kara sınırlarını paylaşmaktadır. Ülke idari olarak batı, doğu ve güney bölgelerine ayrılmıştır, bunlar

sırasıyla eski Trablusgarp, Sirenayka ve Fezzan bölgelerine karşı gelmektedir" (Mallon & Kingswood, 2001)

Libya'nın yerleşimi doğu ve batı Arap bölgeleri arasında temel bir bağlantı halkasını temsil etmektedir, özelde bu bölgelere tarihsel ve kültürel ilişkiler ve bağlantılarla bağlıdır. Libya'nın yerleşimi Güney Avrupa ve Afrika'nın Doğulu ve Batılı ülkeleri arasındaki ticari değişim açısından da büyük öneme sahiptir. Bu durum Libya'ya Afrika'nın Kapısı unvanını kazandırmıştır. Libya bu iki bölge, yani Avrupa ve Afrika arasında ve Doğu ile Batı ülkeleri arasında ticaret konvoylarının geçebileceği tek kullanılabilir geçit olduğundan geçmişte bu bölgeler arasındaki ticarette önemli bir rol oynamıştır.

Libya Afrika'nın dördüncü, dünyanın om altıncı büyük ülkesidir. Libya'nın en büyük kentleri arasında başkent olan Trablus ve doğunun en büyük kenti olan Bengazi bulunmaktadır. Güneyde ise, Sebha Güneyin başkentidir ve diğer Güney kentlerinden daha büyük bir nüfusu barındırmaktadır. 2016'daki ikamet sayımına göre Libya nüfusu yaklaşık 6,408,742 milyondur (nufus.mobi, 2018).

1.2. Libya Ekonomisi

1950'lerin sonlarına kadar Libya ekonomisi devletin kaynaklarının bulunmaması nedeniyle oldukça yoksuldu. Kişi başına gelir yılda 40 USD'den fazla değildi. Ancak, ilk kez 1959'da Libya'da petrol bulunmasından sonra Libya ekonomi sektörü önemli ölçüde gelişmiştir. 1961'de Libya'da birkaç petrol alanı araştırılmış ve petrol ve türevleri sektöründe üretim artmış, ayrıca doğalgaz da ülkenin en önemli ihracatı haline gelmiştir. Libya ekonomisi o zamandan bu yana eşi görülmemiş bir düzelme geçirerek 2002'de %9.2'lik ekonomik büyüme hızı göstermiş ve 2005'te yerel üretim %8.5 artmıştır. Libya ekonomisinin büyümesi birincil olarak petrol pazarı gelişimine bağlı olarak belirlenir. Petrolün bulunması (1958) çoğunlukla tarıma yönelik olan ülke ekonomisini petrol ihraç eden bir ekonomi haline getirmiştir (Elbeydi, Hamuda, & Gazda, 2010).

Bugün Libya'da gerçekleşmekte olan ekonomik büyümede petrol dikkate alınmasaydı, gerçek olamayacak kadar dramatik olan ve büyük olasılıkla son derece varsayımsal bir durum olarak reddedilirdi. Bu büyümenin daha da afallatıcı göstergeleri arasında kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsılanın 1950'lerin başlarındaki 40 USD'den 1967'de 1,018 USD'ye çıkışı da vardır. Yalnızca 1967'de kişi başı GSYH 1966'ya göre %42 artmıştır (El Mallakh, 1969).

Bunlara karşın, 2015'te Libya ekonomisi ülkeyi vuran ekonomik krizden etkilenmiştir. Bu yüzden petrol sektöründe gerileme başlamış, ülkenin bütçesinde %49'a varan açıklar ortaya çıkmış ve Libya vatandaşlarının yaşamları her bakımdan olumsuz etkilenmiştir (Almnfi & Yang, 2015). Libya ekonomisinin birkaç aşama geçirmiş olduğu söylenebilir. Her aşamanın kendine özgü özellikleri bulunmaktadır (Otman & Karlberg, 2007).

1.3. Birinci Aşama

Bu aşama Libya'nın coğrafi yerleşiminin önemli bir rol oynadığı klasik cemaat aşamasıdır. Libya'nın sahili ve limanlarının dağılımı doğu ve batı ülkelerinin ve bu ülkelerde yaşayanların birbirine bağlanması açısından önemli olmuştur, çünkü o zamanlar Libya ticaret konvoylarının geçebileceği tek yoldu. 1950'lerde ekonomik sektörlerin durumlarında zorluklar ortaya çıkmış, tarım sektöründe de kötü toprak kalitesi, su kıtlığı ve hava şartları nedeniyle aynısı yaşanmıştır. Endüstri sektöründe hammadde kıtlığı, nitelikli işgücü bulunamaması, yerel pazarın dar olması ve ürün süreçlerinin gerçekleştirilememesi nedeniyle imalat süreci sınırlanmıştır. Ekonomi gerilemeyi ilerlemeye dönüştürmek için gereken yatırımlar yapılamamıştır (Masoud, 2013).

1.4. İkinci Aşama

Bu aşama geçici aşamadır. Bu aşamada toplum tarıma dayalı klasik cemaat aşamasından endüstri, ticaret ve iletişime dayalı bir topluma dönüşmüş, modern nakit ekonomisine doğru trendler ortaya çıkmaya başlamıştır. Libya ekonomisinin bu aşamasında petrol

bulunmuş, ülkede petrol endüstriyel olarak işletilmeye başlanmış ve ülke petrol ihraç eden ülkeler arasına girmiştir. Bu dönem genelde ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartlara rağmen Libya ekonomisinin bir iyileşme çağını temsil etmektedir. Aslında, ülke ekonomisindeki radikal değişiklik petrol sektöründe ve petrol türevlerine dayanan endüstrilerde ve petrokimya alanındaki üretim artışıyla birlikte olmuştur. Petrolün bulunmasından önce nüfusun %80'den fazlası kırsal kesimde yaşamakta ve göçebe sektörlerde çalışmaktaydı. İşgücünün çoğu ancak geçimi temin edecek düzeyde olan tarım sektöründeydi, yalnızca arada tahıl ve canlı hayvanda pazarlanabilen üretim fazlası söz konusu olabiliyordu (El-Babour, 1976). "Petrolün bulunmasından ve 1962'de ticari olarak ihraç edilmesine başlanmasından sonra Libya'daki gelişme sorunu spesifik olarak sermaye canlılığı ve işgücü faktörünün canlılığı için gelişim alternatiflerinin araştırılması alanına kaymıştır. Uluslararası petrol pazarında karşılaşılan sorunlar nedeniyle petrol gelirlerinin azaldığı 1980'lerin başlarından bu yana Libya'nın büyüme sorunu başka zorluklar da getirmiş ve devam eden teknoloji ve verimli işgücü eksikliğini gidermek için çaba harcanmaya başlanmıştır (Masoud, 2013)

Petrol şirketlerinin petrol kazıları için Libya topraklarına girmeye başladığı ve petrolün bulunduğuna inanılan bu aşama büyük ölçüde finansal bir aşama olarak kabul edilmektedir. Petrol ihracı 1962'de başlatılmıştır, ihraç edilen miktar toplam yerel üretimin %30'u civarındadır. Tedavüldeki paranın ana kaynağı buradan elde edilen para oluşturmaktadır (Masoud, 2013).

1.5. Üçüncü Aşama

Bu aşama 2011'de 42 yıl süren Kaddafi rejimine karşı devrimle ve ülkenin siyasi karışıklığa girmesi ve silahlı çatışmaların etkisiyle ülkenin tek gelir kaynağı olan petrol endüstrisinin tam durgunluğa girmesiyle birlikte başlamış ve sonuç olarak ülkenin genel bütçesinde gerilemeye neden olmuştur. Bu durum ülkenin çektiği sıkıntıların bugüne (2017) kadar devam etmesine de neden olmuştur.

Libya ekonomisi aynı yıl daha sonra Muammer Kaddafi yönetiminin devrilmesiyle sonuçlanan Şubat 2011 halk ayaklanmasının başlamasıyla büyük zarar görmüştür. Savaşın şiddeti sürerken özellikle petrol üretimi olmak üzere (Libya ekonomisinin ana damarı) tüm ekonomik faaliyetlerde dramatik bir düşüş yaşanmıştır (Khan & Mezran, 2013).

Petrol zengini ülkelerin ekonomileri daima daha güçlüdür, ama bu kaynaklar üzerindeki otorite sahibi olmak için komplolar düzenleyen ABD ve Rusya gibi süper güçler de herzaman bulunmaktadır. Bunlar hükümetleri devirmek ve ülkeyi kendi istedikleri gibi yönetmek için çeşitli taktikler kullanmaktadırlar. Aynısı petrol kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı bir ülke olan Libya için de geçerli olmuştur. Libya ekonomisinin %95'i petrol endüstrisinden gelen gelire bağımlıdır, kalan %5 ise petrol dışı endüstrilerden kazanılmaktadır. İç savaş öncesinde ülke güçlü bir ekonominin tadını çıkarmaktayken iç savaş başlar başlamaz ülkenin finansal sistemi çökmüş ve petrol endüstrisinde muazzam bir gerileme olmuş ve sonunda genel ekonomik sistem zayıflamıştır (İbrahim, 1998).

1.6. Libya'da Petrol Endüstrisinin Tarihçesi ve Küresel Pazar Açısından Önemi

Libya'nın bağımsızlık tarihi olan 1951'den bu yana Libya hükümeti Libya topraklarında masif miktarlarda petrol varlığını doğrulamak için çaba göstermiştir. Ülke, Libya'nın farklı bölgelerinde jeofizik araştırmalar ve bazı başka jeolojik işlemlerle petrol arama ve çıkarma alanında uzmanlaşmış yabancı şirketlerle anlaşmalar yapma konusunda ısrarcı olmuştur (Metz, 1989). Libya'da petrol endüstrisinin başlaması Libya'nın bu endüstrideki ilk sözleşmeleri yapmaya başladığı 1956 tarihine kadar geri gitmektedir. Ticari düzeyde petrol Libya'da 1957'de başlamış, petrol ihracatı ise 1961'de başlamış ve Libya bir petrol ihracatçısı olmuştur (Abozed, Melaine & Saci, 2009).

1955'te Libya hükümeti petrol üretimi için özel bit yasa çıkarmıştır. Bu yasaya göre ülkede petrol arayan şirketlere bazı imtiyazlar vermek üzere bir vakıf kurulmuştur. Bu şirketlerin petrol bulunmayan bölgelerdeki imtiyazlardan vazgeçmeleri şartıyla kârın bu şirketlerle Libya hükümeti arasında yarı yarıya paylaşılması mekanizması üzerinde

mutabık kalınmıştır. Bu yasayla toplamda sayıları 15'i geçen birkaç Amerikan, İngiliz ve Fransız şirketine bazı imtiyazlar verilmiştir. 1955'te yürürlüğe giren 25 sayılı Petrol Yasası petrol endüstrisine yasal bir temel sağlamış ve arama faaliyetlerinde hızlı bir büyüme dönemi başlatmıştır. İlk imtiyazlar 1955'te verilmesine rağmen 1968'e kadar 42 farklı şirketle 137 imtiyaz anlaşması imzalanmıştır (GHANA, 2013). İlk petrol yasası farklı uluslardan yirmi petrol şirketini ülkeye çekerek asıl amacına ulaşmıştır. Ama 1961'de yasa yeni duruma uyum sağlaması için değiştirilmiştir. Aynı yıl içinde Petrol İşleri Bakanlığı kurulmuştur. 1963'te yasada daha önemli bir değişiklik yapılmış ve bazı petrol şirketleri bazı imtiyaz bölgelerini bırakmışlardır. Petrol yasası kısa bir süre önce radikal bir şekilde değiştirilmiştir. Sonuç olarak, yeni imtiyazlar verilmiş ve Devletin gelirleri önemli ölçüde arttırılmıştır (Aneizi, 1967).

Libya'da petrol ilk kez Sirte Körfezinin yaklaşık 200 km güneyinde Zolten sahasında bulunmuştur. Fiili üretim Esso şirketinin 10.06.1959 tarihinde günde 17500 varile ulaşan üretim kapasitesi olan ilk kuyuyu bulmasıyla başlamıştır. 1956'da petrol aramaları için ilk imtiyazlar yabancı şirketlere verilmiş ve 1959'da ülkenin en büyük petrol sahalarından biri olan Zletin petrol sahasında Esso Libya şirketi tarafından ilk başarılı sondaj rapor edilmiştir. İç bölgelerdeki önemli petrol sahalarını Akdeniz'e bağlayan 167km'lik boru hattının tamamlanmasıyla Libya 1961'de bir petrol ihracatçısı olmuştur (GHANA, 2013). Zelten ilk büyük bulgu ve kullanılan ilk kuyu da bu olmuştur (El-Babour, 1976).

Libya üretimi 6.6 milyon varil/yıl üretim kapasitesiyle küresel pazara 1961'de girmiştir. Aramalar ve keşifler hızlı bir artışla devam etmiş ve 1968'de 944.4 milyon varil/yıl kapasiteye ulaşılmıştır. Libya'da petrol 1959'da bulunduğunda ve 1961'de petrol ihracatı başladığında ülkede büyükçe bir petrol endüstrisini yönetebilecek ve işletebilecek çok az insan kaynağı söz konusudur (Mohamed, Sapuan, Ahmad, Hamouda & Baharudin, 2010).

O zamandan bu yana, Libya tüm dünyada petrol ihraç eden ülkeler arasında dördüncü ülke haline gelmiştir. Avrupa pazarına yakın olan coğrafi konumu da bunda yardımcı

olmuştur. Aynı zamanda kükürtsüz ham petrolün iyi kalitesi de rafineri işlemleri için Libya petrolünü en uygun petrol haline getirmektedir. Petrol kuyularının ihracat limanlarına yakınlığı ve nakliye kolaylığı da Libya petrolünü varil başına maliyetini diğer petrol üreticisi ve ihracatçısı ülkelere kıyasla düşürmektedir (A. Aneizi, 1967). 1959'a kadar ticari miktarlarda petrol bulunmuştur, iki yıl sonra ise (Ekim 1961) Libya tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak ihracat ve büyük ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümler başlamıştır (El-Babour, 1976).

Üretimin başlamasından sonra hükümet Libya sahili boyunca beş ana ihracat limanı kurulması için çaba harcamıştır. Bunlar; Hrega, Brega, Sddra, Ras La Noof ve Zawai limanlarıdır (bakınız şekil (2). Petrol sahaları ve pompa istasyonlarıyla bu limanlar arasında kurulan nakliye ağı nakil işlemlerini kolaylaştırırken maliyeti de düşürmüştür. Düşük nakliye maliyetleri tüm Batı Avrupa ekonomileri için Libya petrolünün önemini arttırmıştır. Süveyş kanalı açıkken bile Libya'nın konumu açıkça tercih edilir durumda bulunmaktadır. Körfez limanlarından biri olan Sirte limanından Marsilya yakınlarındaki güney Avrupa boru hattının terminaline olan yol 2000 deniz milinin altında bulunmaktadır (El-Babour, 1976).

Resim 2. Libya'nın petrol dolum tesisleri ve limanları

Ülke, yurtiçinde ve dışında petrol sektörünü geliştirmek amacıyla genel petrol şirketi olarak 1968'de o sıradaki adı Libteco olan bir şirket kurmuştur. Yasalar bu şirketin kendi

başına veya başka şirketlerle ortaklık halinde çalışmasına izin vermektedir. Gerçekten de, bu şirket Fransız Erap, İtalyan Eni, Amerikan Eshland ve Shabaca gibi bazı yabancı şirketlerle petrol arama anlaşmaları yapmıştır (Michel, 1970). 1969'dan beri Libya'daki üretimde bazı gelişmeler görülmüştür. O sırada Libya hükümeti bunu petrol zenginliğinin kullanılması olarak görmektedir. Üretim maliyetini düşürürken ülkenin üretimdeki payının korunmasını hedefleyen yeni anlaşmalar yapılmış ve şirketlerden petrol fiyatlarını arttırmaları istenmiştir (Metz, 1989).

Yine, 1970'te petrol türevlerinin dağıtımını yapan şirketlerin devletleştirilmesi kararı başarıyla verilerek yerli dağıtım şirketlerine de el konarak Libya devletinin ulusal gelirlerinin arttırılmasına katkı yapılmıştır. Libya ekonomisi bu yıllarda %14.2'ye varan büyüme hızlarıyla düzelmeye başlamıştır. Libya Afrika'nın en büyük petrol ekonomisi olarak bilinmekte ve en son hesaplamalara göre onu Cezayir ve Nijerya izlemektedir. Libya'nın üretim kapasitesi günde 1.3 ile 1.7 milyon varil arasındadır ancak bu değer onun verim kapasitesinin altındadır (Chossudovsky, 2013).

Libyalı yetkililerin Amerika ve Britanya gibi küresel pazarı kontrol eden büyük ülkelere karşı izlediği politik yaklaşım nedeniyle 1986'da Amerikan şirketlerinin ülkeden geri çekilmesi gibi bazı ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Libya bunu reddettiğinde BM 1992 Ocak ve Mart aylarında sırasıyla 731 ve 748 sayılı kararları kabul etmiştir. 731 sayılı Karar davasında Libya'nın tam işbirliğini talep ederken, 748 sayılı Karar ise ekonomik yaptırımlar getirmektedir. Ayrıca 1993'te başka yaptırımlar da getirilmiştir. Libya Uluslararası Adalet Mahkemesinde bu kararların meşruiyetine karşı çıkmış, ancak kaybetmiştir (Hovi, Huseby & Sprinz, 2005). Akdeniz havzasında petrol ve gaz sahaları bulunması üzerine Libya hükümeti ülkede sualtı petrol aramaları ve pazarlanması da dâhil olmak üzere her türlü arama operasyonlarını başarıyla kontrol etmiştir. Libya ile genelde Batı ve özelde Avrupa Birliği üyeleri arasındaki ilişkiler her zaman ikircikli ve gergin olmuştur. Libya'nın dış politikası Arap milliyetçiliği temeline dayanmaktadır (Zoubir, 2009).

Ancak pazarlama söz konusu olduğunda ülke takas sistemini kullanmaktadır yani tedarik ihtiyacını İtalya, Fransa, Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Brezilya gibi Libya'dan ham petrol ihraç eden ve petrol endüstrileri Libya petrolüne bağlı olan ülkelerden ham petrol karşılığında temin etmektedir (Elbeydi ve diğ., 2010). Ülke daha sonra birkaç rafineri kurmuş ve Libya bundan sonra ham petrol yerine petrol ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. Rafineri sayısı değişik üretim yetenekleri olan 21 rafineriye yükseltilmiştir. Ayrıca, amonyak, etanol ve üre gibi petrokimya ürünlerinin üretildiği 56 tesis inşa edilmiştir. En önemli petrokimya endüstrisi ülkenin en büyük petrokimya tesis olarak Brega'da kurulmuştur.

1.7. Libya'da Enerji Kaynakları

Enerji tüm ülkeler için finansal büyüme ve sosyal gelişime katkıda bulunan temel bir faktördür. Tüm dünyada enerji talebinin üçte biri ana kaynak olarak petrol ve gazdan karşılanmaktadır. Bazıları bireylerin enerji tüketimlerinin ekonomik ve sosyal gelişimle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Libya Kuzey Afrika'daki en büyük petrol üreticisidir. Petrol ve doğalgaz ihracatı Libya'nın ekonomik gelirlerinin çoğunu sağlamaktadır. Libya'da bazı endüstriyel sektörler temelde petrole dayanmaktadır. Önemli bir sektör olan elektrik üretiminde üretim santrallerinde türbinlerin çalıştırılması için petrol ve sıvı yakıt kullanılmaktadır. Libya halen yerel elektrik pazarındaki talep olan 33 GWH enerjiyi bu yolla üretmektedir (Asheibe & Khalil, 2013).

Genelde petrol, doğalgaz ve kömür olmak üzere üç elementin enerjileri enerji kaynaklarının %90'ını temsil etmektedir. Libya'nın bir parçası olduğu Afrika ele alındığında, dünya nüfusunun %15'ini barındırdığı halde dünyadaki ticari enerjinin yalnızca %3'ünü tükettiği görülmektedir. Libya termal, mekanik ve kimyasal enerji elde etmek için elektrik enerjisi üretirken tamamen petrol ve gaza bağımlı bulunmaktadır. Ülke işletim için temelde doğalgaz, dizel veya ağır yağa dayanan elektrik üretim santralleri kurmakta ısrar etmiştir. Libya'nın petrole alternatif bir enerji kaynağı olarak güneş enerjisi kullanmasına izin veren özel bir coğrafi bölgede bulunmasına ve çok büyük alanlara sahip olmasına karşın Libya güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, vb. gibi

konuları göz önüne almamıştır. Libya Kuzey Afrika'da 1,750,000 km^2 alana dağılmış 6 milyon nüfusu olan petrol ihracatçısı bir ülkedir. Günlük ortalama güneş ışınımı sahil bölgesinde yatay düzlemde 7.1 kwh/m^2 /gün, güney bölgesinde ise 8.1 kwh/m^2 /gündür, ortalama güneşli saat sayısı yılda 350 saatten fazladır (İbrahim, 1998).

Libya yaşanılan mevcut kriz ise Libyalı vatandaşları her bakımdan olumsuz etkilemektedir. Bugün petrol ve gaz tedarikinin üretim santrallerinden çekildiği bugünlerde vatandaşların bunun sonuçları yüzünden sıkıntı çektikleri görülmektedir. Üretim santrallerindeki petrol kesintisi nedeniyle günlük uzun saatler boyunca elektirik kesintileri olmaktadır. Endüstri, tarım ve kamu hizmetleri sektörlerinde tam bir durgunluğa girilmiş olması bu yüzdendir. Bugün için, 2017'de bu kriz halen devam etmektedir.

1.8. Libya'nın Yerel Ekonomisi ve Tarihçesi

Eski dönemlerde önemli bir ticaret merkezi olan Libya coğrafi konumu nedeniyle doğu, batı, kuzey ve güney ticaretlerinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Afrika'dan, doğudan ve batıdan gelen konvoyların geçişini sağlayan topraklar burada olduğundan ve Afrika'dan ithal edilen malların Avrupa'ya gönderilmesi için kullanılan limanlar burada olduğundan birkaç ticaret merkezi kurulmuştur. Bu merkezler özellikle Libya'nın güneyindeki Fezan ilçesinde ve Gdammes bölgesindeydi. Ancak kuzeyde Bingazi, Misurata, Trablus ve Zowara en önemli merkezlerdir. O zamanlar aktif ticari hareketler bu bölgelerin halkına cömert kârlar sağlamıştır. Ahmad Sa'id al-Fituri (1972) Libya wa Tijara al-Qawafil adlı kitabında Karamanlı (1711-1835) ve ikinci Osmanlı (1835-1911) çağlarında Libya'daki ticari konvoyların hareketlerini göstermektedir. Trablus ve Bingazi'yi Libya'daki Afrika ticaretinin pazarı olarak tanımlamaktadır (Altaleb, 2016).

Bir başka anahtar metin Najmi Rajab Diyaf'ın Madina Ghat waTijara al-Qawafil al-Qawafil al-Sahrawiya Khilal al-Qarn al-Tasi Ashar adlı yüksek lisans tezidir (1999). Bu tezde Diyaf ticaretin önemli yollarını ele alarak kervan ticaretinin nasıl organize edildiğini ve kervanları korumak için hangi hizmetlerin verildiğini açıklayan bir bölüm

yazmıştır. Ek olarak, Diyaf ticaret trafiğinin Ghat kenti ve onunla ekonomik ilişkisi olan bölgeler için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Ghat kenti üzerinden iki yönlü Sahra ticaretinin hacmi ve kervan yolları üzerinden ticareti yapılan temel mallar hakkında veriler toplamıştır (Altaleb, 2016). Libya halkının çoğunluğunun dikkat, tarım ve kendi kendine yeterlilik üzerinde toplanmış olsa da, birçokları da endüstri yönünü göz ardı ederek ticaret dünyasına girmiştir; bu yüzden tesislerin çoğunluğu yurtdışından, özellikle de Avrupa'dan yapılan ithalata bağımlı kalmıştır.

Dünyanın gelişmesi ve ticaret konvoylarında gemilerin ve havayollarının kullanımı yönünde bir eğilim ortaya çıkması Libya ticaretini olumsuz etkilemiştir. Bu sırada Libya pazarı komşu ülkeler ve Libyalıların kendileri için önemli olmaya devam etmiştir. 1977'de hâkim olan hükümet ticareti devletin tekeline alarak ortadan kaldırmıştır. Sahibi devlet olan pazarlar ve ticari şirketler kurularak vatandaşların ihtiyaçları yerli malı malzemelerle karşılanmıştır. Rejimin Yeşil Kitabının ikinci bölümündeki ekonomik felsefeyi uygulama çabalarının Libyalılar üzerinde derin etkileri olmuştur. Bu çabalar özel sektörün içinin hızla boşaltılmasını beraberinde getirmiştir. 1980'de paranın tedavülden kaldırılması tasarruf hesaplarının daha yakından izlenmesini sağlamış, her aile için yalnızca bir eve izin veren bir yönerge çıkarılmıştır. İhracat ve ithalat devlet tekeline alınmış ve istihdam edildiği yerde sahipliği olmayanların istihdam edilmesi üzerine tedbir getirilmiştir. Bu önlemler bir araya geldiğinde tüm tüccarlar ve işadamları sınıfını pasif gözlemcilere dönüştürmüştür (Vandewalle, 1991). Kaddafi yönetiminde hükümet politikalarının bölgede etkileri büyük olan büyük devletlerin politikalarıyla çatışmaya girmesi sonucu Libya hükümetine uygulanan yaptırımlar nedeniyle geçen yüzyılda doksanların ortalarına kadar ticaret tam bir resesyona dönemine girmiştir.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankasının ekonomik reformların benimsenmesi ve hükümet politikalarının bazı konularında bazı düzenlemeler yapılmasını istemesi üzerine Libya 1992 ile BM yaptırımlarının kaldırıldığı Eylül 2003 arasında çok zor bir dönemden geçmiştir. 11 Eylül 2001'in ardından Libya'nın ABD'nin başını çektiği "teröre karşı küresel savaşa" katılma yönünde hızla verdiği karar ve Avrupa ve ABD'nin terörist gruplara karşı istihbarat servisleriyle işbirliği yapması Libya'ya birkaç iyi puan

kazandırmıştır. Bunula birlikte Libya'nın Aralık 2003'te nükleer programından vazgeçme kararı Avrupa ülkeleriyle normalleşme sürecini hızlandırmış (Zoubir, 2009) ve Libya ticareti canlanmaya başlamıştır. Özel pazarlar ve ulusal şirketler ortaya çıktıtır. Ancak bunlar gereken düzeyde olmadığından ve hükümetle 2011'e kadar hâkim olan ve rastgele veya kaprisli davranışlarla çıkarılan kararnameler yüzünden geçmişte olduğu gibi paralarını kaybetmekten korkan sermaye sahipleri ve işadamları arasındaki güven eksikliği nedeniyle gelişme belirtisi göstermemiştir.

Kaddafi yönetiminin devrilmesi ve işadamları üzerine getirilen şartların serbestleşmesiyle sonuçlanan Şubat 2011 devrimini izleyen dönemde yerel pazarda düzelmeyle birlikte Libya pazarında da hayat belirtileri görülmeye başlanmıştır. Ancak, politik anlaşmazlıklar ve silahlı çatışmalar krizin bugüne kadar devam etmesine yol açmış ve ardından hiç hesaba katılmamış olan sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar yerel likidite eksikliği ve yabancı döviz fiyatlarında yurtdışıyla ticari değişimin en aza inmesine yol açan eşi görülmemiş tırmanışlar ve petrol ihracatına doğrudan bağımlı olan devlet ekonomisinin çöküşü olmuştur. Tüm bunlar bir yandan Libya pazarını bir resesyon pazarı haline getirmekte, diğer yandan Libya Merkez Bankasının krizden çıkmak için köklü tedbirler alma yeteneğini ortadan kaldırmaktadır.

2. LİBYA PETROL ENDÜSTRİSİNDE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

2.1. Tüketici Davranışının Tanımı

Tüketici davranışı bireylerin isteklerini yerine getirecek veya ihtiyaçlarını karşılayacak olan malları veya belli hizmetleri seçerken, satın alırken ve kullanırken yaptıkları faaliyetler olarak tanımlanır. Tüketici davranışı, tüketicinin ihtiyacını karşılayacak veya

isteğini yerine getirecek malları veya hizmetleri ararken ve bunları değerlendirirken, kullanırken veya bertaraf ederken yaptığı faaliyetler ve ilgili karar verme süreci olarak tanımlanır (AL-JERAISY, 2008). Yani, tüketici davranışı bireylerin isteklerini yerine getirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için malları ve hizmetleri değerlendirerek yaptıkları faaliyetleri ve hareketleri ile ilgili karar verme sürecini içerir. Tüketici davranışı, bireylerin veya grupların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için ürünleri, hizmetleri, fikirleri veya deneyimi satın alırken, kullanırken veya bertaraf ederken girdikleri sürecin incelenmesidir (Michael, Gary, Soren & Margaret, 1999). Tüketicinin verdiği kararın ve pazar davranışının o sırada fiziksel veya referans olarak mevcut yakınlara cevap olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Cohen, 1967).

2.2. Tüketici Davranışının Dayandığı Varsayımlar

Kararın kişisel olarak verilmesi veya karara kimsenin karışmaması veya başkalarından etkilenmeden alınması mümkündür. Tüketici davranışı iki faaliyete dayanır. Bunlardan biri alışverişe çıkma ve satıcılarla konuşma gibi fiziksel faaliyetlerdir. İkincisi bilgi analizi ve mallar arasında karşılaştırma yapma ve en iyi kaliteli olanların seçimi gibi düşünsel faaliyetlerdir. Tüketici davranışı rastgele bir davranış değildir, belli bir nesne/kalem için isteğin yerine getirilmesi amacıyla kontrol edilen yönlenmiş bir davranıştır. Tüketici davranışı sıklıkla nihai kullanıcılar tarafından malların ve hizmetlerin edinilmesi ve kullanılması olarak tanımlanır (Jacoby, 1976). Zaman kullanımı ve harcaması da bu davranışa entegre şekilde dâhildir. Hem ürünlerin, hem de ürünlerle ilgili bilginin edinilmesi ve tüketilmesi kısa ve değişmez süreleri olan kesitsel olaylar değildir, daha ziyade bunlar zaman içinde oluşan ve farklı süreleri içeren dinamik süreçlerdir ve çoğu zaman bir olaydan ve bir bireyden diğerine değişiklik göstermektedirler (Jacoby, Szybillo & Berning, 1976). Kotler (1977) tüketicilerin taleplerini karşılamak üzere ürünlerin, hizmetlerin, fikirlerin veya deneyimlerin seçme, satın alma, kullanma ve bertaraf edilmesini içeren tüketici satın alma davranışının bireylere, gruplara ve örgütlere göre nasıl değiştiği konusunu ele almıştır. Satın alma davranışı, insanların ürünleri satın almaları ve kullanmaları sırasında sosyal ve mental süreçleri de içeren karar süreçlerini ve hareketlerini içermektedir (Shih, Yu & Tseng,

2015). Tüketici davranışı terimi tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamasını bekledikleri ürünleri ve hizmetleri arama, satın alma, kullanma, değerlendirme ve bertaraf etme sırasında gösterdikleri davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Forsythe & Shi, 2003).

Tüketici davranışının incelenmesi bireyin, ailesinin ve endüstriyel ve ticari örgütlerin etkilenmesini kapsayan çok önemli bir araştırmadır. Bu gibi çalışmalar bireylerin kendi satın alma yeteneklerine ve eğilimlerine göre en iyisini seçmelerine izin veren bilgiyi ve tarihleri verecek düşüncelerin onlara verilmesine yardım eder. Perakendeci dükkânlarda tüketici davranışının incelenmesi çoğu zaman tüketicilerin ve satın alma davranışı örüntülerinin tanımlanmasını içerir. Bu çalışmaların amacı kimin nerede, neyi, ne zaman ve nasıl satın aldığının saptanmasıdır. Ayrıca, bu çalışmalar satış promosyonu aygıtlarına tüketicilerin tepkileri hakkında bilgi edinmeyi de amaçlar. Bu çalışmaların sonuçları bir dizi pazarlama sorununun çözümü için de faydalıdır (Applebaum, 1951).

Yine benzer şekilde, tüketici davranışı ihtiyaçların tüketicinin finansal kaynaklarına tabi olan önceliklerinin ve çevre şartlarının tanımlanmasına da yardım eder. Tüketici davranışı araştırmaları her bir malın kullanılabilir alternatiflerinin zayıf ve güçlü yanlarının analiz edilmesi ve aile, birey veya endüstriyel örgüt, v.s. açılarından en iyilerinin seçilmesi açısından da önemlidir. İşlem verilerinin analizi süpermarketlerin tüketici davranışını anlayarak ve önceden kestirerek bu yeni fırsatların değerlendirilmesi için kilit önem taşır ve etkin bir karar verme ve strateji oluşturma açısından hayati bir teknik haline gelmiştir (Cil, 2012). Tüketici davranışını anlamak için bu davranışla ilgili olan ve bilimcilerin davranış anahtarları dedikleri ve kısaca aşağıdakileri içeren bazı konseptlerin üzerinden geçmek gerekir:

Tüketici davranışı motivasyonları ve teşvikler: Tüketici davranışı motivasyonlara ve teşviklere bağlıdır. Motivasyonlar tüketici davranışının ana motoru kabul edilen iç faktörlerdir. Teşvikler ise dış faktörlerdir ve tüketicinin satın alma işleminin sonucu olarak beklediği ödüllere gönderme yapar. Çerçevenin pratik faydası bilgi ve maddi teşviklerin karşılıklı etkilerinin kanıtlarıyla gösterilir. Bunlar sırasıyla kişisel ve bağlamsal alanlardaki tipik müdahalelerdir. Yazar teşviklerin ve bilginin farklı

fonksiyonları olduğu ve çabaların yalnızca birine odaklanmasının bazen yersiz olacağı sonucuna varmaktadır; ancak uygun konuşlandırıldığında bunlar davranış üzerinde sinerjik etki yapabilmektedir (Stern, 1999).

2.3. Tüketici Davranışı Teşvik Tipleri

Birkaç teşvik tipi mevcuttur:

- **Fonksiyonel teşvik**: Bu, fonksiyonel bir işin yapılması için olan teşviktir.
- **İfade teşviki**: Bu, örneğin bir hediyenin satın alınması gibi, yakınlık, sevgi ve benzerlerini ifade etmek için satın almanın teşvik edilmesidir.
- **Bileşik teşvik**: Bu, birden fazla amacın elde edilmesi için satın alma teşvikidir.
- **Gerçekleşen teşvik**: Bu, tüketici tarafından açıkça bilinen ve en kolayı olan satın alma teşvikidir. Tüketici davranışı güdülerden ve teşviklerden doğar, güdüler tüketiciyi davranışta bulunmaya iten iç faktörler, teşvikler ise tüketicinin ürünün satın alınmasından beklediği ödülleri temsil eden dış faktörlerdir (Al, 2005).

2.4. Tüketici Davranışı Zamana ve Yapıya Göre Değişir

Zaman satın almanın gerçekleştiği ve satın alma sürecinin içinde yer aldığı zaman anlamına gelir. Bu da elbette bir faktörden diğerine göre farklı olan etkilerle değişir. Zaman satın almanın gerçekleştiği zamanı ve zatın alma süresinin uzunluğunu anlatır. Her iki zaman boyutu da bazı faktörlerden etkilenir, bunlar da zaman içinde değişir (Al, 2005). Yapı ise satın alma adımlarının veya aşamalarının sayısını ve her aşamada gerçekleştirilen faaliyetler setini anlatır, bu yüzden zaman ve yapı yakından ilişkilidir (Al, 2005).

Tüketici davranışı farklı kurallar içerir: Tüketici davranışı satın alma fikrine ulaşılmasından başlayıp satın alma zamanı kuralından ve satın alma kararının

verilmesinden geçen ve satın alma işleminin konusu olan malların kullanılmasıyla sona eren davranışları içeren kurallara bağlıdır.

2.4.1. Tüketici Davranışı Dış Faktörlere Bağlıdır

Tüketici doğası gereği sosyaldir ve sosyal çevresinden etkilenebilir. Sosyal çevreden, ne gibi etkiler yapabileceğinden ve dış etkilerden ve bunların tüketici davranışı üzerindeki etkilerinden söz edilmesi gerekir. Bunlar kısaca: Tüketici, kültür ve onun getirdiği inançlar ve değerlerin etkisi altında kalabilir, arkadaşlar, kulüpler ve dernekler, v.s. gibi referans grupları satın alım kararlarını etkileyebilir. Tüketici davranışı üzerinde belki de en etkili olan faktör ailedir. Artalanda tüketicinin belli bir biçimde davranmasını sağlayan birkaç faktör bulunur. Ne satın alınacağı, nereden alınacağı, neden alınacağı, ne zaman alınacağı, nasıl alınacağı veya alıp almama sorularına cevap ararken tabloya giren faktörler alıcının davranışını etkileyen faktörlerdir. Bu faktörler tüketiciyi bilerek veya bilmeyerek etkiler. Bu faktörler Dış (Kültürel ve Sosyal) ve İç (Kişisel ve Psikolojik) faktörler olarak sınıflandırılır (Shih ve diğ., 2015).

2.4.2. Tüketici Davranışı Örüntüleri

Tüketici davranışını, bunların oluşum mekanizmasını ve etkileyen faktörleri anlamak için çaba harcanmıştır. Psikoloji, ekonomi ve sosyal alanlardaki bilimciler ve pazarlama alanının araştırmacıları tarafından bazı araştırmalar yapılmıştır. Tüketici davranışının açıklanmasını açıklayan teoriler iki sınıfına ayrılmaktadır:

- Klasik teoriler.
- Tanımlayıcı teoriler.

Birincisi ekonomik modeldir: Satın alma davranışının açıklanmasında ilk adım ekonomistler tarafındanatılmıştır. Klasik iktisatçılara göre, insan ekonomik ve rasyonel hareket edenbir varlıktır. Tüketici davranışlarını da insanın bu yönü belirlemektedir. Tüketiciler sahip oldukları bütçelerini ürünler arasında kendine en yüksek tatmini

sağlayacak biçimde bölüştürür. Yani satın almada her zaman bir ölçme ve haesaplama vardır. Bu düşünceden yola çıkarak Marshall, bu modelde bireyi sınırlı bütçesi ile sınırsız gereksinimlerini karşılarken en büyük yararı sağlamaya amaç edinen kişi olarak görmektedir (Eser, Korkmaz, Öztürk, 2011:282).

İkincisi Pavlov modelidir, Pavlov bir Rus sosyologdur ve deneylerini hayvanlar üzerinde yapmıştır. Tüketici davranışının sinir sistemiyle ilişkili olduğunu araştırmalarına dayanarak doğrulamıştır. Bu model analiz edildiğinde aşağıdakileri içeren dört elemandan oluştuğu görülmektedir: Motivasyonun birincil ve edinilen kısımları vardır. Bu birincil kısım insan varlığının açlık, susuzluk, kıyafet, v.s. gibi yerine getirilmesi gereken temel ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Edinilen kısım ise aile veya insanın mülkiyet düşkünlüğü, görünüme olan düşkünlüğü ve kontrol düşkünlüğüyle ilgilidir. Bir ürünle veya belli mallarla bağlantıyı sağlayan içerme bu malların tüketici davranışı üzerindeki motivasyon etkisidir. Tepki satın alma davranışının gerçekleşmesidir (Al-Jeraisy & Mohamed, 2008).

Üçüncüsü : insan davranışının tekli vizyon girdisi bakışıyla açıklanmasına dayanan Freud modelidir. Bu model doğduğundan bu yana birkaç ömür süresi boyunca davranışın psikolojik açıdan haklı gösterilmesine dayanır. Bu model tüketici davranışını belli bir çerçeve içinde ve tek bir vizyon içinde belirlese de, bu modelle ancak bazı ürünlerin başarısı açıklanabilmektedir.

Dördüncüsü : Veblen modelidir. Bu modelde araştırmacı tüketiciyi çevresindeki toplumun kültüründen kaynaklanan bazı baskılarla karşı karşıya olan bir sosyal varlık olarak ele almaktadır, burada tüketici istekleri ve davranışları ve kişinin toplumdan gelecekle ilgili olarak aldığı ilhamlar toplumun parçasıdır. Tüketici sosyal bir varlık olarak sosyal çevresinden etkilendiğinden onu bağımsız bir birey olarak görmek imkânsızdır. Bu yüzden bireyin davranışı farklılaşmaktadır. Bilimciler ve araştırmacılar çeşitli toplum düzeylerindeki araştırmalarını toplum içindeki kendi pozisyonlarına göre yapmışlardır. Veblen toplumu lüks yaşayan kesim ve öteki yoksul kesim olarak ayırmıştır. Araştırmacı birinci düzeydeki davranışların çoğunun övünme, ün, gösteriş

düşkünlüğü ve kendini beğenmişlik gibi faktörlerle desteklendiği sonucuna varmıştır (Al-Jeraisy & Mohamed, 2008).

İkincisi: Tanımlayıcı teorilerdir: Tüketici davranışını açıklamaya çalışan bu modeller arasında aşağıdakiler bulunur:

Howard ve Sheat modeli. Tüketici davranışını inceleyen en kapsamlı modeldir. Satın alma kararının verilmesi sürecinin ve bu kararı oluşturan elemanların belirlenmesi yanında bu davranışın bazı motivasyonlarını da açıklamaktadır. Üç kısma ayrılır (Hoyer & MacInnis, 1997). Motivasyonel girdilerde, tüketici davranışının büyük ölçüde çevresel ve sosyal faktörlerden, özellikle de aile, arkadaşlar ve referans grupları tarafından etkilendiğini ortaya koymaktadır. Tüketicinin üzerinde kontrol sahibi olmadığı dış değişkenler ve faktörler satın almanın önemi, kişisel faktörler, sosyal düzey ve finansal durumdur. Bu faktörler tüketici için pozitif motivasyonel veya negatif sıkıntı yaratıcı faktörler olabilir ve satın alma reddedilebilir. İş ve dış değişkenlere bağlı olan ilgili faktörler de vardır. Bunların sonuçları iki ana eleman olan farkındalığı ve öğrenmeyi birbirine bağlamaktadır (Al-Jeraisy & Mohamed, 2008) Farkındalık, bireye beş duyusu yoluyla gelen bilgilerin alınmasıyla ve bu bilgilerin anlamlandırılması veya bireyi anlayabileceği ikna edici bir formda organize edilmesiyle ilgili işlemlerin toplamıdır. Öğrenme bireyin davranışları üzerinde yarı-sürekli bir değişiklik sürecidir, kazanılan deneyimler, nitelikler ve yeni yetenekler performansı iyileştirir ve davranışın olumlu yönde düzenlenmesi amacını taşır. Öğrenme aşağıda yer alan altı eleman içerir:

- Farkındalık tüketicinin önem vererek hesaba kattığı mal veya hizmetlerin ticari markalarının toplamıdır.
- Pozisyon, satın alma veya kullanma düşünülürken markalarla ilgili bir ön ölçüttür.
- Medyan faktörler satın alma kararının verilmesine yardımcı olur.
- Karşı endikasyonlar tüketicinin satın almasını önler.
- Memnuniyet bir malın veya hizmetin alınmasına verilen pozitif tepkinin ifadesidir.

Üçüncüsü: Engel, Kollat, Blackwell Modeli: EKB modelinde de tüketici davranışı uyatrıcı-tepki süreci biçiminde ele alınarak satın alma davarnışının ortaya çıkmasıbir akış diyagramı şeklinde açıklanmıştır. EKB modeli dört ana bölümden oluşmaktadır. Modeldeki birinci bölüm tüketicilerin algıladıkları fiizksel sosyal uyarıcılar ve çevresel etmenleri kapsayan girdiler kısmıdır. Modeldeki ikinci bölüm girdi işleme, üçüncü bölüm bellek olarak da isimlendirebileceğimiz, merkezi kontrol birimi, dördüncü bölüm ise karar çıktısı olarak tanımlanmaktadır. Bu model tüketici davranışının incelenmesinde kullanılan modelin bir başka örneğidir. Bir öğretim modelidir. Bu modelde çevresel etkiler gözlenebilir (Eser, Korkmaz, Öztürk, 2011:288).

Dördüncü: Nicosia Modeli: Bu model basitleştirilmiş bir modeldir ve tüketici davranışıyla kaynağın davranışı arasında bir karşılaştırma yapılması sağlanacak şekilde kaynaktan tüketiciye verilen bilginin çıktılarına dayanır. Bu modelin kısıtı yalnızca tüketicinin tanıdığı ürünlere uygulanabilmesi ve modelin doğrulanması için analitik bir çalışma yapılmamış olmasıdır (Al-Jeraisy & Mohamed, 2008).

2.5. Libya'da Tüketici Davranışları

Bir ülkede tüketici davranışının incelenmesi tüketici, üretim şirketleri veya işadamları için büyük önem taşımaktadır. Ülkede bir krizin ortaya çıkması tüketici davranışını etkileyebilir ve tehlikeli yansımaları olabilir. Kusurlu davranış da bu nedenle ortaya çıkabilir (Hoyer & MacInnis, 1997).

Çoğu satıcının ve tüketicinin reddettiği davranışlardır. Araştırmacıların görüşlerine göre kusurlu davranışın üç ana olumsuz özelliği vardır:

- Satıcıların mallarının tahrip edilmesi.
- Fiziksel veya psikolojik suiistimal olasılığıyla birlikte suiistimal ve aşağılama.
- Negatif fenomenler olarak soygun, kaçakçılık ve tekelcilik gibi yasadışı ve gayrimeşru hareketlerin sonucu malzeme kaybı.

Bu davranışlar bireysel veya gruplar halinde gerçekleştirilebilir. Ne olduğunun ötesinde, sonuç tektir ve genelde ülkeye ve özelde vatandaşlara fiziksel ve ahlaki zarar verir (Abdelhadi, Foster & Whysall 2014). Dünyanın bazı bölgelerinde yapılan araştırmalar arasında kariyeri psikoloji ve sosyoloji vb. olan araştırmacıların yaptıkları çalışmalar da vardır. Kusurlu davranışın sabıkası olan veya suçlu kişiler olmayan normal olan, ama dış etkenler veya ülkeyi vuran krizler nedeniyle psikolojik baskı altında olan kişilerden de gelebileceği ve bunların Libya'da olduğu gibi yıkıcı sonuçlara yol açabileceği ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada araştırmacı bu etkileri sıralamaya ve bunların tüketici davranışı üzerindeki yansıma derecelerini ve Libya'da bu tehlikeli tüketici davranışı değişikliklerine yol açan temel nedenlerin yansıma derecesini belirlemeye çalışmaktadır. Bunların bazıları aşağıdadır:

- Tüketiciyle satıcı arasında güven eksikliği,
- Gelecek ve sonuçlarından duyulan korku,
- Diğerkâmlık veya kendini beğenmişlik,
- Aşırı sinirlilik,
- Mülkiyet düşkünlüğü ve tekelcilik,
- İstikrarsızlık ve düşünmeden ya da doğaçlama karar verme,
- İnsanların birbirlerine karşı sevecen olmamaları,
- Kaçakçılık olgusunun yaygınlaşması,
- Tekelcilik ve stokçuluk eğiliminden dolayı bazı bölgelerde yangınlar ve mülke verilen zararlar gibi ciddi sonuçlar ve büyük felaketler ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar Libya'daki krizin temel nedenleridir.

2.6. Libyalı Tüketiciler için Petrol Endüstrilerinde Satın Alma İşlemlerini Etkileyen Faktörler

Tüketicinin satın alma kararı birkaç aşamadan geçer ve kişisel karakteristikler ve çevre gibi bazı faktörlerden etkilenebilir. Bu faktörler içerik ve nitelik açısından değişse de,

temel aşamalar aynı kalır ve bireylerin satın alma kararlarının farklılaşmasına yol açar. Genelde satın alma işlemi bilimciler tarafından tüketicinin bazı ürünler arasından tercih ederken geçeceği adımlar olarak tanımlanmaktadır (Al-Jeraisy & Mohamed, 2008).

Libya'da tüketici davranışı aynı adımlardan geçen diğer tüketicilerindekinden farklı değildir. Bilimciler satın alma işlemini etkileyen faktörleri aşağıdaki kısımlara ayırmaktadır:

Satın alma işlemine katılan taraflar, yani katkıda bulunanlar. Bunlar satın alma işleminin kendisine göre değişir. Bunlar da aşağıdakilere ayrılmaktadır:

- Başlatıcılar: Satın alma fikrini ilk kez ortaya atan kişi.
- Etkili olanlar: Bunlar aile, iş arkadaşları ve arkadaşlar gibi satın alma kararında alıcıyı etkileyen taraflardır.
- Satın alma işlemine karar verenler: Alışveriş sırasında eşler gibi satın alma işlemi kararını verenlerdir.
- Alıcılar: Satın Alma işlemini gerçekleştiren, ödemeyi yapan ve malı alan kişilerdir. Bu kişilerin işlemden fayda görmesi gerekmemektedir.
- Hizmet veya malın kullanıcıları: Bunlar mal veya hizmetin faydalanıcılarıdır.

Satın Alma İşleminin aşamaları: Bu işlem aşağıdaki beş ana aşamayı içermektedir (Eser, Korkmaz, Öztürk, 2011:282):

1. Sorunun farkedilmesi: Tüketici malların ve hizmetin farkındadır, yani satın alma kararı tüketicinin o mal veya hizmete olan ihtiyacıyla başlar.
2. Seçenekleri ve Bilgileri Arama:Veri toplama veya arama tüketicinin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmet hakkında reklâmlara bakma veya bir arkadaştan bilgi alma gibi yollarla veri veya bilgi toplamasıdır.
3. Seçeneklerin değerlendirilmesi: Tüketici mallar veya hizmetler ve bunların alternatifleri ve fiyatlar hakkında bilgi toplar ve satın alma kararı için standartlar koyar.

4. Satın alma kararı: Bu, tüketicinin mal veya hizmeti elde etmek verdiği nihai karardır.
5. Satın alma sonrası değerlendirme: Satın alma kararının doğru olması veya olmamasından duyulan memnuniyet veya memnuniyetsizlik.

Kişisel faktörler:

Libyalı tüketiciye ve petrol endüstrisinde satın alma işlemini etkileyen faktörlere bakılacak olursa, yukarıda söz edilen faktörler Libyalı tüketiciye de tam olarak uymaktadır. Ancak malların ve petrol türevlerinin durumu fiyatlar ve bulunabilirlik açısından geçmiştekinden farklıdır. Ülkede tüketicilerin hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla yanıcı maddelere sübvansiyon uygulanarak maliyetin büyük kısmı karşılandığından Libya yanıcı maddeler açısından dünyanın belki de en ucuz ülkesidir.

Buna göre, 2011 öncesinde, yani krizin çıkmasından önce Libyalı tüketiciler birincisi pazarda kolay bulunabildiğinden, ikincisi de ucuz olduğundan petrol türevlerini bulmakta zorluk çekmiyorlardı. Örneğin Libya'da yakıtın fiyatı 0.15 Libya Dinarıdır ve içme suyundan ucuzdur. Bu fiyat oldukça ucuzdur ve dünyanın diğer ülkelerindeki yakıt fiyatıyla karşılaştırıldığında sözü bile edilmez.

Ülkenin yanıcı maddelere uyguladığı sübvansiyonun bireylerin gelir düzeylerinin düşük olması ve ülkenin petrol tedarik eden bir ülke olması gibi ekonomik faktörlere bağlı olmasından söz edilmelidir. Yani, ülke sahip olduğu en ucuz enerjiyi rekabetçi avantaj kazanmak için kullanmaya çalışmıştır. Ancak, bu politika satın alma gücünü arttırarak ve yakıtın aşırı kullanılmasına yol açarak olumsuz etki yapmış ve yerel talebi arttırarak dışarıya ihraç etme arayışı yaratarak ülkeye büyük bir yük getirmiştir. Ülkede sübvansiyon miktarı yılda 14 milyar doları aşmaktadır.

Libyalı tüketicilerin davranışı ve petrol endüstrilerindeki satın alma kararı tüketici davranışı tipleri sınıflandırmasında tekrarlanan davranış olarak sınıflandırılabilir. Ancak 2011'de rejimin devrilmesiyle ortaya çıkan siyasi değişiklik ve Libya'nın tamamındaki

silahlı çatışmaların ve toplum düzenindeki bozulmanın sonuçları bu çalışmanın başlığına giren konularda bazı değişiklikler ortaya çıkarmıştır, Libya'da ciddi yakıt ve yanıcı madde kıtlığı, Libya yerel pazarında performansın bozulması ve Libyalı tüketici üzerindeki etkileri temelde dış faktörlerden etkilenmiş olabilir ve psikolojik faktörler de davranış üzerinde genelde olumsuz etki yapmış olabilir.

Libya'da Krizin 2011'de başlaması ve günümüze (2018) kadar devam etmesiyle Libyalı tüketicilerin davranışlarında radikal değişiklikler ortaya çıkmıştır. Örneğin, geçmişte Libyalı tüketici yakıtı ve petrol ürünlerini stoklamıyordu, çünkü bunların elde edilmesinde veya fiyatlarında herhangi bir zorlukla karşılaşmıyordu. Ancak Libyalı tüketiciler üzerindeki baskıların etkileri onların davranışlarında değişkliğe neden oldu ve Libyalı tüketicilerin gelecekte bunların kaybı veya edinilmelerinde zorlukla karşılaşma korkusuyla yakıt ve diğer malları stoklamaya başlamalarıyla sonuçlandı.

Yine benzer şekilde, yakıt dağıtım istasyonlarında çoğu zaman silahların kullanıldığı kavgalara dönüşen aşırı sinirli davranışların ölümler veya ciddi yaralanmalarla sonuçlandığı bilinmektedir. Dahası, yakıt kıtlığı Libyalı tüketici üzerinde bir yük haline gelmiştir. Yakıt almak için kilometrelerce uzayan kuyruklarda uzun saatler harcamaları gerekmektedir. Ayrıca, yakıt krizi gıda endüstrileri, fırınlar ve çiftçiler gibi küçük fabrikalarda da Libya'nın tek enerji kaynağı olan elektrikte sık kesintiler nedeniyle durmaya yol açmıştır. Tüm bunların Libya'da vatandaşların yaşamları ve nihai tüketici davranışı üzerinde kötü yansımaları söz konusudur.

Ülkede iyi ve gelişkin bir altyapı olmadığından ve evlere ve konut mahallelerine gaz temin eden şebekeler olmadığından, petrol ürünlerinin üreticileri ve dağıtıcıları gaz dağıtımında hâlâ gaz tüplerine bağımlı olduklarından aynısı mutfak gazı gibi diğer petrol ürünleri için de geçerlidir. Bu da Libyalı tüketicilerin karaborsadan ve tekelden yüksek fiyatla gaz temin ederken karşılaştıkları zorlukları arttırmaktadır. Libyalı tüketicilerde görülen tüm bu değişiklikler tüketici davranışını etkileyen baskıların etkilerine bağlı olmaktadır.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

3.1. Giriş

Tarih boyunca birçok ülkede siyasi temelli yerel veya bölgesel krizler yaşanmıştır. Bu genellikle siyasi ve ekonomik krizlerle sonuçlanan savaşlara ve çatışmalara yol açmıştır. Libya'da bu krizlerden biri olan yakıt krizi ve Libya pazarının performansı ve Libyalı tüketicilerin davranışları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bölümde farklı ülkelerde, durumlarda ve sürelerde bazı araştırmalara değinilmiştir. Araştırmacı bu bölümü iki kısma ayırmıştır:

1. Yakıt krizi ve etkileri ve
2. Tüketici davranışı ve olağandışı şartlarda ve krizlerde iç ve dış etkilerin derecesi

3.2. Yakız Krizi ve Etkileri

Nijerya'daki yakıt krizi (2011) hakkında yapılan bir araştırmaya (Eme, Emeh & Onyishi, 2012) göre Nijerya'daki yakıt krizinin en önemli nedeni, devletin Nijerya'da on yıl boyunca tek tedarikçi ve yakıt fiyatlarının ana sponsoru olmasından dolayı kaçakçılığın devlet üzerinde bir yük haline gelmesidir. Devlet vatandaşlarına yardımcı olmak amacıyla yakıt fiyatlarına sübvansiyon uygulamaktaydı. Ancak, kaçakçılığın çok büyük miktarlara ulaşması ve kontrol edilmesinin imkânsız hale gelmesi nedeniyle devlet artık sübvansiyonu devam ettiremeyeceğinden sübvansiyonu kaldırdı. Nijerya'daki yerel rafinerilerin üretiminin yüzdesi yerel tüketimin %40'ını aşmadığından geri kalan yakıt talebini karşılamak için dışarıdan ithalat yapılan Nijerya'daki durum Libya'dakine benzer kabul edilebilir. Yine, Nijerya'daki yakıt fiyatlarıyla komşularındaki yakıt fiyatları arasındaki muazzam farklar kaçakçılığı desteklemekte ve kaçakçı milislerin çoğalmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde, ülkede yakıt nakliyesi için yer ağlarının bulunmaması ve ülkenin bölgeleri arasında yakıt nakliyesinin yol nakliyesine bağımlı olması da beklenmedik fiyat artışlarına ve ciddi yakıt kıtlığına neden olmaktadır. Sonuç olarak, aydınlatma aletleri ve tarım ekipmanları gibi dizele bağımlı bazı sektörler

etkilenmekte, bunun da bu sektörlerde olumsuz etkileri ve istenmeyen sonuçları olmaktadır. Yine, Libya'da olduğu gibi temelde gaz ve sıvı yakıta dayalı olan elektrik enerjisi üretiminde de büyük etkiler görülmektedir. Bu krizin grevler, tüm hizmetlerdeki gecikmeler ve bankalar gibi devlet kurumlarında da bazı iç etkileri ortaya çıkmıştır. Bölgesel ve uluslararası düzeyde Nijerya istikrarsız bir ülke olarak sınıflandırılmaktadır, bu durum Nijerya'da ki yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir.

Araştırmacı yaptığı çalışmalarda Nijerya hükümetinin çıkardığı kararnamelerde resmi ve doğru istatistikleri göz önüne almadığı ve problemin büyüklüğünü doğru öngöremediği sonucuna varmıştır. Benzeri bir bağlamda (Obadote, 2009) bir saha araştırmasında Nijerya'da enerji sıkıntısının ve yaşanan açıkların nedeni üretim istasyonlarına temin edilen yakıt ve gaz eksikliği olarak tespit edilmiştir. Enerji kıtlığından kaynaklanan olumsuz etkilere ve bunların ulusal ekonomi, endüstri programlayıcıları ve sosyal gelişim programlayıcıları üzerindeki etkilerinin Nijerya vatandaşları üzerindeki tehlikeli yansımalarına işaret edilmiştir (Majekodunmi, 2013). Bir saha araştırmasında Nijerya'daki sorunun öncekinden farklı olduğunu savunmuş, hükümetin sübvansiyonu kaldırırken güttüğü amacın bütçede gelişim yatırımlarına yatırılabilecek bir tasarruf yapmak olduğunu belirtmiştir. Ancak, vatandaşların yakıt ve petrol türevlerinin fiyatlarındaki artışlar nedeniyle çektiği sıkıntı arttığından sonuç ters olmuştur. Bu durum bazı endüstrilerin kapanması ve sahiplerinin Gana gibi komşu ülkelere göçmeleriyle sonuçlanmıştır.

Benzer şekilde, nakliye ve gıda fiyatlarındaki artışlar da Nijeryalı vatandaşlar üzerinde yük olmaya başlamıştır. Filipinler'de yapılan bir başka çalışmada (Meulen Rodgers & Menon, 2010) Filipinler'deki kriz ve 2008-2009'da fırlayan yakıt krizi ele alınmıştır. Bu kriz dünyadaki krizle eşzamanlı olarak çıkmış ve Filipinler işgücü pazarını ve ekonomiyi doğrudan etkilemiştir. Yakıt fiyatlarındaki artış gıda ve nakliye fiyatlarında ortaya çıkan artışın 4 katı olmuş ve Filipinli tüketicilerin yaşam düzeyinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Araştırmacı yaşları 15 ile 65 arasında değişen erkek ve kadınlardan oluşan seçilmiş bir örneklem üzerinde yaptığı saha çalışmasında analitik tanımlama yöntemini kullanmıştır. Bu çalışmada krizin vatandaşlar üzerindeki etkilerinin işlerini kaybetmeleri

ve işsizlik oranındaki artışın yanında özellikle endüstri, tarım ve kamu hizmetleri sektörlerinde ortaya çıkan krizin ve her iki cinse de ödenen ücretlerdeki düşüşün neden olduğu bulunmuştur. Ancak bu çalışmanın araştırmacısı Filipinler'de tüketici davranışındaki değişiklikleri ele almamıştır. Bu araştırmacılar buna örnek olarak Hindistan'da elektrik sektöründe çıkan krizi göstermişlerdir. Bu araştırmacılara göre hızlı ekonomik büyüme ve elektrik ihtiyacı olan endüstrilerde plansız büyüme hesaba katılmamış ve üretkenlikte azalmaya neden olmuştur (Allcott, Collard-Wexler & O'Connell, 2014).

Araştırmacıya göre bu iki durum da ülkede istenmeyen etkiler yaparak vatandaşları ve genel ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Yakıt krizi hakkında Güney Sudan'da yapılan bir başka araştırmada (Mai, Mayai & Tiitmamer, 2016) krizin nedenleri, etkileri ve olası çareleri tartışılmıştır. Araştırmacılar Güney Sudan'daki kriz nedenleri için ülke ihtiyaçlarına cevap verebilecek iyi bir altyapı bulunmaması olarak belirlemiştir. Yine, krizin nedenleri arasında krizi başlatan ana neden olarak rafinerilerin ve depoların Kuzeyde bulunması ve Güneyin Kuzeyden ayrılmasından sonra çıkan siyasi anlaşmazlıklar ve iki ülke arasındaki sınırın kapatılması gösterilmiştir. Ek olarak, Güney Sudan'daki petrol sektöründe yüksek nitelikli ve deneyimli personel bulunmamaktadır. İyi planlanmış bir veritabanı ve genelde ithalatçılarla ilişkiler ve çalışmalar açısından stratejik bir plan da bulunmamaktadır.

Yüksek vergiler ve nakliye zorlukları da maliyetleri arttırmakta ve ithalatçıları karaborsaya başvurmaya veya stok yaparak karşılaşabilecekleri kayıplardan kaçınmak için bunu tekrar pazara sürmeye zorlamaktadır. Bu şartların devam etmesi sonucu ithalat şirketlerinin çoğu karaborsanın alıcıları haline gelmişlerdir. Ancak, yüksek fiyatlar ve satın alma gücündeki düşmeden dolayı yakıt talebi hissedilir derecede azalmıştır. Araştırmacının belirttiği ikinci neden Güney ve Kuzey arasındaki anlaşmazlığın başlamasından bu yana finansal ve yönetim alanlarında ortaya çıkan yozlaşma ham petrol üretimindeki düşüşün yabancı döviz cinsinden gelirlerini azaltması, Amerika'da petrol üretiminin artmasıyla ve İran petrolüne getirilen ambargonun bitmesiyle uluslararası pazarlarda petrol fiyatlarındaki düşüşün krizi uzatmasıdır. Tüm bunlar,

Sudan'ın Kenya'dan ithal edilen petrole bağımlı olması ve bu gibi krizlere duyarlılığı arttıracak şekilde altyapı ve verimli depoların bulunmaması nedeniyle krizin devam etmesine neden olmaktadır. Bu durum bölgesel olarak Güney Sudan ve Doğu Afrika'nın tüm ülkeleri gibi Kenya'dan petrol ithal eden diğer ülkelere de yansımakta, krizden onlar da etkilenmektedir. Araştırmacıya göre bu krizin ortaya çıkardığı etkiler arasında içme suyu sıkıntısı da bulunmaktadır, çünkü su endüstrilerinin çalışabilmeleri için elektriğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Su nakliyesi yapan kamyonlar da tüketiciye, yani vatandaşa su teslimatı yapabilmek için dizele gerek duymaktadırlar. Nakliye fiyatları da birkaç kat artmıştır. Ek olarak, bu krizin endüstri ve hizmetler alanında doğrudan etkileri olmuştur. Bu olumsuz etkiler Güney Sudan vatandaşları üzerinde yansıması olmaktadır. Krizin yol açtığı en tehlikeli etkiler arasında içme suyu sorunu vardır; yüksek işletim maliyeti nedeniyle maliyetler büyük miktarda artmıştır ve tüketiciler göl sularını içmeye zorlanmaktadır. Bu da aslında durumun devam etmesi halinde bir sağlık felaketine kapı açmaktadır (Mai, Mayai & Tiitmamer, 2016).

Sonuçta araştırmacı krizin çözüme kavuşturulması için vergi indirimi, büyük kapasiteli yakıt depolarının inşa edilmesi ve rafinerilerin bakımı ve geliştirilmesi için çalışılması ve güneş enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarının temin edilmesini önermektedir. Ancak araştırmacı bu önerilerin uygulanmasıyla ilgili olarak şu önemli konuyu unutmuş görünmektedir: bu da bu önerilerin talepleri karşılayabilen güçlü bir ekonomi ve daha da önemlisi zorlukları yenebilecek ve bu önerilerin uygulanması için finansal destek sağlayabilecek bir siyasi rejimle uygulanmasını sağlayacak mekanizmadır. Araştırmalarında (Ahmed & O'Donoghue, 2010) tarafından uluslararası kriz öncesinde Pakistan'da yaşanan kriz hakkında şunlar belirtilmiştir: 'Finansal endişeler nedeniyle Pakistan'nın krizle başa çıkması güçtür. Ödeme dengelerindeki zayıf noktalar ülkeyi bütçeye ek yükler getirerek uluslararası finans fonları için rezerv yaratmaya zorlamaktadır. Mısır, gübre, elektrik ve petrol ürünlerindeki sübvansiyonun kaldırılmasıyla tüketici üzerindeki yükün arttırılması, yani halkın sıkıntılarının ve yoksulluk ve işsizlik yüzdelerinin arttırılması da önemli olmuştur. Pakistan'ı vuran krizin ve ithalatı zayıflatan, endüstriyel ve ticari faaliyetleri durduran gıda ve yakıt fiyatlarını yükselten acılı sonuçların sadece bir kısmıdır.

Birleşik Devletlerden akademik bir araştırmacı (Sawchuk, 1974) Amerika'da karayolları projelerinin tamamlanması ve bakımlarıyla ilgili projeler üzerinde yakıt krizinin etkilerini araştırmıştır. 1973'teki krize ve özellikle de Orta Doğunun petrol üreten ülkelerinin getirdiği sınırlamanın etkilerinin en fazla Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı petrol ithalatçısı ülkeleri etkilediğini açıklamıştır. Ciddi yakıt kıtlığı ve fırlayan fiyatlar yüzünden 500 ila 1000 yol yapım projesi durdurulmuştur. Bu yüzden istihdamda düşüş ve arzda gecikmeler olmuştur. Araştırmacıya göre Birleşik Devletler içinde yaklaşık 125 milyon iş fırsatı kaybedilmiştir.

3.3. Kirizlerin Tüketici Davranışına Etkileri

2000'de Britanya'daki yakıt kriziyle ilgili olarak, (Noland, Polak, Bell & Thorpe, 2003) Britanya'da fırlayan ve yakıt krizine neden olan petrol fiyatlarına tepki olarak Birleşik Krallığın petrol rafinerilerinde sınırlamalar yaşandığını belirtmişlerdir. Araştırmacılar konu üzerinde analitik bir çalışma yapmışlar ve krizden iki ay sonra rastgele seçilmiş bir Britanya örneklemine anket uygulayarak veri toplamışlardır. Bu çalışmada insanlardan yaşadıkları sıkıntıların yakıt sıkıntısı krizinde yaşananlardan daha ciddi olup olmadığı sorulmuştur. Veriler araştırmacı tarafından telefon görüşmeleriyle toplanmıştır. Anket formundaki sorular önceki krizlerden daha ciddi bir kriz yaşanması durumunda olası tepkilere odaklanmaktadır.

Bahreynli tüketiciler üzerinde yapıaln bir çalışmada tüketicinin gelir seviyesinin gelecekte yakıtta aynı krizin ortaya çıkması durumuyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal seviye de doğrudan ilişki halindedir, yani yakıt sıkıntısı hizmetler, ulaşım, vb. gibi insanların hayatları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan alanlar üzerinde doğrudan etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları tüketici davranışıyla enflasyon oranları ve genel ekonomi üzerinde uluslararası krizin etkileri arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çalışmada krizin sonucu olarak Bahreyn ekonomisinde etkilenen şeyin tüketici davranışı olduğunu ve planlanmış ve planlanmamış tüketici davranışı üzerinde katastrofik etkiler görüldüğü bulunmuştur.

Dolayısıyla, ticari faaliyetler kötü etkilenmekte ve nihai sonuç soru sorulan personelin çoğunluğunun uluslararası krizin tüketim ve sonuç olarak nihai tüketici davranışı üzerindeki etkilerinin farkında olması olmaktadır (Mansoor & Jalal, 2010).

Krizler sırasında psikolojik faktörlerle tüketici davranışı arasındaki neden-sonuç ilişkisinin araştırıldığı ve 527 kişilik bir Romanya örnekleminde gerçekleştirilen bir araştırmada (Pandelica & Pandelica, 2011) krizlerin tehlikeleriyle tüketici davranışı arasında neden-sonuç ilişkisi bulunduğu kanıtlanmıştır. Soru sorulan kişilerin %9'undan fazlasının cevapları yakın gelecekte ekonomik düzelme olmayacağı yönündedir. Açık soru ise cevaplar konusunda korkutucu derecede kötümser bir izlenim vermektedir, çünkü 1028 kelime içinde 998 kelime (felâket, hassas durum) kötümserliği ve gelecek korkusunu içermektedir. Yani, kelimelerin çoğu yalnızca kötümserliği değil, aynı zamanda gelecek korkusu ve istikrarsızlık beklentisini de yansıtmaktadır.

Akademik araştırmacılar tarafından 2014'te Çek Cumhuriyetindeki kriz sırasında tüketici davranışı üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışma önceki araştırmalar üzerinde karşılaştırma amacıyla yapılan bir analitik tanımlayıcı çalışmadır ve Çek toplumundan 335 katılımcı üzerinde yapılmıştır. Veri toplamak için bir anket formu kullanılmıştır. Örneklemde kadınların oranı %65.5'tir. Soru sorulan katılımcının çoğu 41-50 yaşlar arasındaki memurlardır. Anket formu şu şekilde yapılandırılmıştır: Soru sorulan personelin mevcut finansal durumu, bir kriz sırasında satın alma davranışındaki değişiklik, mal veya hizmet alımlarının ve tüketilebilir malların krediyle alımının ertelenmesi. Araştırmacı çalışmasında ekonomik gelişimin her bir aşaması için kendine özgü ayrıntılar bulunduğundan ve krizin süresi tüketiciler ve şirketler için aynı derecede zor olan kararnamelerin çıkarılmasını gerektirdiğinden tüketici davranışı konusu son derece karmaşıktır (Stoklasa, Starzyczna & Sykorova, 2014).

Tablo 1. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalar

Tartışma başlıkları	Faktörler ve nedenler ve etkileri	Eme, Emeh, & Onyishi, 2012	Obadote, 2009	Majekodunmi, 2013	van der Meulen Rodgers & Menon, 2010	(Allcott, Collard-Wexler, & O'Connell, 2014	(Mai, Mayai, & Tiitmamer, 2016	Noland, Polak, Bell, & Thorpe, 2003	Ahmed & O'Donoghue, 2010	Sawchuk, 1974	Simon, 2009	Mansoor & Jalal, 2010	Pandelica & Pandelica, 2011	(Stoklasa, Starzyczna, & Sykorova, 2014
Libya'da yakıt ve petrol türevlerindeki ciddi kıtlığın nedenleri	Siyasi nedenler	√	√	√			√				√			
	Ekonomik nedenler	√	√	√	√	√	√	√	√	√		√	√	√
	Güvenlik nedenleri	√		√			√							
Krizin Libya pazarının performansı üzerindeki etkileri	Gıda ve yakıt kıtlığı	√												
	Fiyatlarda abartılı artış	√					√		√	√	√			
	Bazı malların aniden ortadan kaybolması	√												
Krizin Libyalı tüketicilerin davranışları üzerindeki etkileri	Agresif davranış	√	√									√	√	√
	Kaçakçıların faaliyetleri		√	√				√						
	Yakıt depolama fenomeni		√	√			√							

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Problemin Arka Planı

Libya'nın bugün yaşadığı şey krizlerin ve çatışmaların halk üzerinde yük olması ve yaşamlarını olumsuz etkilemesidir. Bu durumun, asıl nedenlerinin ve uygun çözümlerin araştırılması gerekmektedir. Her bir tarafın petrol ve gaz rezervlerini kontrol etmeye çalıştığı süreçte çatışmaların devam etmesi sonucunda ülke ekonomisinin belkemiği olan petrokimya endüstrilerindeki bozulmanın neredeyse herşeyi kaplamış durumdadır. Yakıt maddesi (benzin, dizel ve gazyağı) talebinin ancak %40'ını karşılayabilen rafinerilerin durması buna örnek olarak verilebilir.

Libya geçmişte gelişmiş ülkelerdekine benzeyen bir altyapı geliştirmek için çaba göstermemiştir. Bu da Libya'yı sahip olduğu zenginliğe ve kaynaklara karşın gelişmekte olan ülkeler sınıfına sokmuştur. Bunlar kullanılmış olsaydı ülke başka ülkelerin önüne geçmiş olacaktı. Bunun nedeni ferasetli bir lider, etkili araştırmalar ve ülkenin kurumlarını geliştirme çabası içinde kurumların planlanmış ve iyi yönetilen çalışmalara katkılarındaki eksikliktir.

Yakıt ve yanıcı madde kıtlığı konusuna geri dönülecek olursa, en büyük etkinin bireylerin yaşamları üzerinde olduğu görülmektedir. Yani, ciddi yakıt kıtlığı ister ısınmak veya günlük ihtiyaçları karşılamak için olsun, ister kitlesel ulaşım veya mal taşınması için, suyun pompalanması ya da endüstriyel ve tarımsal faaliyetlerde kullanılacak olsun, ister mekanik veya termal enerjiye dönüştürülebilen veya olduğu gibi kullanılan elektrik enerjisi olsun, enerjide ciddi bir kıtlık anlamına gelmektedir. Yaşanılan bu olumsuz etkileri enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi pazar etkileri, kurumsal etkiler ve endüstride verimlilik etkileri olarak gruplandırmak mümkündür (Painter, 2015). Ülke geçmişte demiryolları sektörüyle bir alternatif yaratmak için çaba harcamadığından, yalnızca işletim için yakıta ihtiyaç duyan kamyonlarla nakliyeye dayandığından da söz etmek gerekir.

Tüm bunların ışığında, sonuçlar ve bireylerin sıkıntıları günden güne artmaktadır. Depolardan ve limanlardan malların taşınması son derece güçleşmiştir. Bu yüzden

birçok Libya kentinde temel malların kıtlığı çekilmektedir. Ayrıca, ülke rafinerilerden kamyonlarla yakıt taşınmasına başlanmış ve sorunun eskalasyonunu sağlayabilecek bir yeraltı şebekesi kurulmamıştır. Buna ek olarak, güvenlik eksikliği ve silahların çoğalmasının da sürücülerin hayatlarını kaybetmeleri riski yüzünden sorunların artmasına katkıda bulunduğunu da söylemek gerekir. Tüm bu nedenler iç pazarda Libya'nın istisnasız tüm kentlerinde ve tüm alanlarda kesinti olmasına katkıda bulunmuştur.

Tüm bunlar Libyalıların sıkıntılarının artmasına ve tekelcilik, kaçakçılık veya malları ele geçirmek için güç kullanma gibi istenmeyen davranışlar geliştirmeleriyle dahası, komşu ülkelerde de fiyatlar fırlamış, bu da Libya'da krizin süresini uzatmıştır. Libya'daki yakıt fiyatlarıyla komşu ülkelerde ikiye katlanan fiyatlar arasındaki muazzam farkı unutmamak gerekir. Çünkü Libya'da fiyatlar dünyanın her yerinden çok daha ucuzdur. Yakıt sübvansiyonu hiç kuşkusuz aşırı yakıt tüketimine ve israfa ve Mısır ve Tunus gibi fiyatların anlamlı derecede daha yüksek olduğu ülkelerle yasadışı ticarete ve kaçakçılığa yol açmaktadır (Otman & Karlberg, 2007). Bunun nedeni ülkenin yakıt sübvansiyonu stratejisi uygulamakta olmasıdır. Komşu ülkelerle olan on kat düzeyindeki fark da bu yüzden ortaya çıkmaktadır. Bu durum kaçakçılığı teşvik etmenin yanında devlet olma durumunu ve genelde güvenlik eksikliğini de teşvik etmektedir. Yayınlanan çalışmalarda genelde tüketicilerde etik olmayan davranışlara eğilim bulunduğu ve bu gibi davranışların bir ortamdan diğerine değiştiği öne sürülmektedir (Rawwas, 2001; Al-Khatib ve diğ., 2005). Bu farklar kültürel, ekonomik, yasal ve sosyal değişkenleri yansıtmaktadır (Rawwas ve diğ., 1995; Al-Khatib ve diğ., 1997; Rawwas, 2001; Fisher ve diğ., 2003; Abdelhadi, 2012).

Mısır, Nijerya, Birleşik Devletler ve Fransa gibi bazı ülkeler böyle krizlerden geçmişlerdir. Bu konuda ve bu ülkelerdeki yakıt kıtlığının projelerin gecikmesi ve ülkelerde düzenin bozulması gibi ileride açıklanacak olan sonuçlarıyla ilgili bazı çalışmalarda yapılmıştır.

Araştırmacının petrol sektöründeki 20 yılı aşkın deneyimi, Orta Doğu ülkeleri Libya'nın Batı bölgesinin kuzeyindeki yakıt dağıtım istasyonlarına yaptığı ziyaretler ve yakıt ve

mal dağıtımı yapan kamyonların sürücüleriyle dağıtım istasyonlarındaki yakıt kıtlığının nedenleri, pazarlarda gıda maddelerinin bulunmaması ve Libya pazarındaki bu gerçekliğin sonuçları hakkında yaptığı görüşmelere dayanarak, bu sorunun nedenlerini ele alan ve çözüm bulunmasına ya da etkisinin azaltılmasına katkıda bulunabilecek bir çalışma yapılmasının son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur.

4.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yakıt kıtlığının ana nedenlerinin saptanması yanında pazar performansı ve tüketici davranışları üzerindeki potansiyel etkilerinin analiz edilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki hedefler tanımlanmıştır.

1. Kıtlığın ana nedenlerinin tanımlanması,
2. Pazar performans üzerinde yakıt kıtlığının etkilerinin incelenmesi,
3. Tüketici davranışları üzerinde yakıt kıtlığının etkilerinin incelenmesi,
4. Yakıt kıtlığının pazar performansı üzerindeki istenmeyen etkilerinin en aza indirilmesi için stratejiler önerilmesi.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Libya'da 2011'de gerçekleşen devrimin ülkede 40 yıldan fazla hüküm süren rejimin devrilmesinin ana nedeni olduğundan söz edilmesi gerekir. Tüm silahlı çatışmalar ve ordunun katıldığı çatışmalar bu nedenle çıkmıştır. Bu çatışmalar güvenlik eksikliği, güvenlik sorunları ve Libya devletinde hukuksuzlukla sonuçlanmıştır. Bu gerçeklik araştırmada tartışılan krizin de aralarında olduğu bazı krizleri beraberinde getirmiştir. Bazı bölgelerde halen silahlı çatışmalar yaşanmakta olduğundan araştırmacının bu bölgeleri şahsen ziyaret etmesi son derece güç olmuştur. Bu yüzden araştırmacı araştırma alanını Libya'nın Kuzey bölgesinin Orta ve Batısıyla sınırlandırmıştır, çünkü bunlar yarı güvenli bölgeler olarak kabul edilmektedir ve buralarda araştırmacının çalışma için gereken verileri toplaması mümkün olmuştur. Bu bölge Doğuda Sirte kentinden Tunus sınırındaki Batı Libya bölgelerine kadar uzanmaktadır. Ancak incelenen sorun Libya'nın tamamının sorunudur ve hiç istisnasız Libya'nın diğer

bölgelerini de içermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, sorunun başlangıcı Şubat 2011'deki devrimdir ve günümüzde de (2018) devam etmektedir.

4.4. Araştırmanın Kapsamı

Libya'daki yakıt krizinin pazar performansı ve tüketici davranışlarına etkisini ortaya koymak amacıyla Libya'daki tüketicilerden ve yakıt şirketlerinden elde edilen veri ve bilgi toplanmasına dayanmaktadır.

4.5. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırmanın örneklemini yakıt depolarından, dağıtım merkezlerinden ve yakıt istasyonlarından mal ve yakıt taşıyan kamyonların sürücüleri, Libya'nın Kuzey Bölgesinin Orta ve Batı bölgelerinde, çalışmanın coğrafi sınırları içindeki yakıt istasyonlarının sahipleri ve tüketiciler oluşan toplam 325 katılımcı oluşturmaktadır

4.6. Araştırma Soruları

Araştırmada belirlenen amaca ulaşabilmek için oluşturulan araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Libya'da yakıt kıtlığının ana nedenleri nelerdir?
2. Yakıt kıtlığının pazar performansı üzerindeki etkileri nelerdir?
3. Yakıt kıtlığının tüketici davranışı üzerindeki etkileri nelerdir?
4. Yakıt kıtlığının pazar performansı üzerindeki istenmeyen etkilerini en aza indirmek için yapılması gerekenler nelerdir?

4.7. Araştırma Metodolojisi

Bu bölümde araştırmacı araştırma metodolojisini, araçları ve veri toplarken izlenen adımları tartışmaktadır. Araştırmacı araştırma sorununu incelerken araştırma konusuna uygun bir yöntem olarak tanımlayıcı metodolojiyi kullanmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde anket formu aracılığı ile veri toplanmıştır. Anket formu, önceki çalışmalardan yararlanılarak tasarlanmış, araştırmacı araştırma konusuna dayanan

başlıkların üç değişkene dayanmasını sağlamıştır: yakıt ve bazı petrol türevlerindeki kıtlığın nedenleri, Libya'da yerel pazarın performansı üzerindeki etkileri ve tüketici davranışı üzerindeki etkileri.

Hazırlanan anket formu 58 madde içermektedir. 12 madde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgilidir, 46 madde "Kesinlikle katılıyorum, Katılıyorum, Ne katılıyorum, ne katılmıyorum, Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum" şeklinde 5'li Likert Ölçeği yöntemine göre düzenlenmiştir. Araştırmaının güvenilirlik ve geçerliliğinin daha iyi olabilmesi için öncelikle 30 anket formu dağıtılmış ve gelen yanıtlara göre anket formu revize edilmiştir. Anket formu genel olarak üç bölümden oluşmaktadır:

1. Birinci bölüm: Libya'da ciddi yakıt ve bazı petrol türevlerindeki kıtlığın nedenleri.
2. İkinci bölüm: Yerel Libya pazarında yakıt kıtlığının etkisi.
3. Üçüncü bölüm: Libyalı tüketicilerin davranışları üzerinde yakıt krizinin etkileri

Anket formunun araştırma alanı içinde farklı kentlerde 500 adet dağıtılması amaçlanmıştır, ancak bazı bölgelerdeki güvenlik sorunları nedeniyle araştırmacı bu bölgelere ulaşamamıştır. Bu yüzden belirtilen sınıflara yalnızca 420 anket dağıtılabilmiştir. Yakıt ve mal dağıtımı yapan kamyon sürücüleri sınıfına, yakıt dağıtım istasyonlarının sahipleri sınıfına ve nihai tüketici sınıfına anketler dağıtılmıştır. Sürücüler sınıfının ve istasyon sahipleri sınıfının da aynı zamanda tüketici oldukları bilinmesinde fayda bulunmaktadır. Anket formlarının araştırma konusu olan sorunla doğrudan ilişkisi olanlara dağıtılması hedeflenmiştir. Anket formlarının dağıtılmasında kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir.

Dağıtılan anket formlarından 376 anket formu doldurularak iade edilmiştir. Bu durumda dağıtılan anket formlarının %89.5'i geri dönmüş olmaktadır. Araştırmacı aynı soru için birden fazla şıkkın işaretlenmesi veya bazı soruların cevaplanmamış olması gibi analizi zorlaştıracak bazı hatalar nedeniyle 51 anket formunu çalışmadan çıkarmış yalnızca 325 anket formunu analize tabi tutmuştur.

4.7.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Birinci bölüm: Libya'da yakıt ve bazı petrol türevlerindeki kıtlığın nedenlerini tartışılmaktadır, araştırmacı tarafından siyaset, ekonomi ve güvenlikle ilgili nedenler olmak üzere üç alt bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birinde tarafların bakış açıları tartışılmaktadır.

Araştırmacı önce birinci bölümün 7 madde içeren alt bölümü olan siyasi nedenleri ele almaktadır. Burada testin sonucu %77'dir ve istatistiksel gösterge açısından gayet iyi bir sonuçtur. Bu sonuçların Tablo 2'de gösterildiği gibi kullanılması mümkündür. Yedinci madde dışında hiçbir maddede zayıflık gözlenmemiştir, Tablo 2'de gösterildiği gibi genelde test sonuçları tatmin edicidir.

Tablo 2. Güvenilirlik analizi

	Öğe Silindi ise Ölçek Ortalaması	Öğe Silindi ise Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öğe Silindi ise Cronbach's Alpha
Etkili bir hükümetin bulunmaması	8.1938	5.305	.569	.732
Bazı ülkelerden Libya iç meselesine yabancı müdahale	8.1538	5.026	.699	.707
Ülkedeki iktidar üzerindeki siyasi çatışma	8.2277	5.368	.584	.731
Krizden yararlanan komşu ülkelerin politikaları	8.1754	5.028	.625	.718
Hükümet-sübvansiyon politikasının sürdürülmesi kaçakçılık operasyonlarını artırdı	8.0708	4.943	.457	.758
Libya'daki krizi çözmek için gerçek ve iyi planlanmış hükümet stratejisinin eksikliği	8.0431	5.671	.385	.765
Ülke kurumları içindeki mali ve idari yolsuzluk, Libya'daki krizi daha da kötüleştirdi	7.9600	5.545	.279	.796
Cronbach Alfa			*,773*	
Öğeler sayısı			*7*	

Araştırmacı daha sonra birinci bölümün ekonomik nedenleri içeren ikinci alt bölümüne geçmiştir. Güvenilirlik ve geçerlilik test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 3'te verilmektedir. %81'lik iyi bir yüzde elde edilmiştir, bu bilimsel araştırmanın iyi yapıldığını göstermektedir.

Tablo 3. Güvenilirlik analizi

	Öğe Silindi ise Ölçek Ortalaması	Öğe Silindi ise Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öğe Silindi ise Cronbach's Alpha
Küresel Pazarda Petrol Fiyatı Düşüşü	17.5877	26.305	.693	.775
Petrol ihracatının durmasından dolayı ülkenin mali gelirleri düştü	17.6677	25.673	.764	.766
Siyah / paralel piyasada yabancı para biriminin fiyatının artması	17.7323	26.703	.701	.775
Rafinerilere ham petrol tedariki yetersizliği	17.7631	27.879	.647	.783
Ülkenin genel bütçesindeki eksiklik, hükümetin ihraç edilen yakıttan ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamadığını ortaya koymaktadır.	17.7046	28.289	.570	.791
Bakım gerektirmeyen bazı rafinerilerin kapatılması	17.7508	28.768	.602	.789
Elektrik kesintisi sıkıntısı insanların aşırı yakıt tüketiminin sonucu olduğu jeneratörü kullanmaya zorladı.	17.7692	27.845	.631	.784
Çoğu akaryakıt istasyonu sahibi, akaryakıt alımından daha fazla kar elde etmek için kaçakçılar ile anlaştı	18.0369	29.190	.599	.791
İyi altyapı eksikliği, ülkenin geniş coğrafyası nedeniyle tüm bölgelere yakıt tedarik etmeyi zorlaştırıyor.	17.7754	27.527	.568	.790
Yanma ve petrol türevlerinde kıtlık yoktur.	15.4492	39.186	-.399	.897
Cronbach Alfa		*,815*		
Öğeler sayısı		*10*		

Birinci bölümün üçüncü alt bölümü güvenlikle ilgilidir. Bu bölümde 12 madde vardır, gayet iyi bir sonuç olan %81'lik bir sonuç elde edilmiştir. Çıkarılmış olan madde dışında test sonuçlarının hepsi uygundur; bu maddenin çıkarılması durumunda yüzde %89 olmuştur. Sonuncu madde bir önceki maddenin tersidir. Araştırmacıya cevap verenlerin ciddiyetini ve anket formunu anladığını gösteriyor olması nedeniyle çıkarılmamıştır.

Tablo 4. İfadeler için toplam istatistik

Öğeler	Öğe Silindi ise Ölçek Ortalaması	Öğe Silindi ise Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öğe Silindi ise Cronbach's Alpha
Ülkedeki güvenlik bozukluğu, ülkedeki krizin nedenleri arasında yer alıyor	19.4369	27.000	.564	.795
Tedarik yolları güvensiz	19.3815	26.385	.699	.785
Komşu ülkelerle sınırların kontrolsüzleştirilmesi	19.5846	29.972	.320	.813
Silahların yayılması	19.4492	26.551	.757	.783
Kaçakçı milislerin yayılması	19.5446	28.885	.450	.805

Korkunç güvenlik durumu, kamyon sürücülerinin emniyetleri için çalışmasını engelliyor.	19.4677	28.065	.531	.799
Kaçırma ve silah kullanma sıklığı	19.1785	26.647	.635	.789
Ülkenin çeşitli bölgelerinde silahlı çatışmalar	19.1538	27.322	.563	.795
Kötü yargı sistemi kaçakçılık operasyonlarında kaçakçıları aktif hale getirdi.	19.6123	27.806	.621	.794
İyi eğitimli güvenlik personelinin işlerini teslim etmemesi	19.3938	25.900	.697	.783
Güvenlik adamları ülkeyi kontrol etmek için gereken güce sahip değil	19.4031	25.389	.686	.782
Güvenlik mensuplarının ülkeye ait güvenlik sistemlerinin eksikliği, doğru ve hızlı bir şekilde bilgi toplayabilir	19.3692	26.647	.582	.793
Ülkenin güvenlik kurumlarının uygun şekilde çalıştığı bir güvenlik bozukluğu yoktur.	17.1415	35.931	-.349	.899

Buna test sonuçlarına dayanarak birinci bölüm için test sonuçları Cronbach Alfa ölçeğinde oldukça iyi olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmacı bundan sonra ikinci bölüme geçmiş ve Libya yerel pazarındaki yakıt krizinin etkilerini incelemiştir. Bu bölüm 6 maddeden oluşmaktadır. Sonuç %78'dir ve araştırmacının hazırladığı maddelerin uygun olduğunu ve anket formu bölümü ile iyi korelasyon gösterdiğini işaret etmektedir.

Tablo 5. İfadeler için toplam istatistik

Öğeler	Öğe Silindi ise Ölçek Ortalaması	Öğe Silindi ise Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öğe Silindi ise Cronbach's Alpha
Özellikle mal ve yakıt sıkıntısı	6.9077	6.467	.346	.791
Abartılı fiyatlar yükseliyor	6.8985	6.122	.469	.767
Bazı malların piyasalardan aniden ortadan kalkması	6.6492	4.765	.609	.737
Görüntülenen malların kalitesini ve standartlarını göz ardı etmek	6.7692	5.024	.747	.695
Kaçakçılık veya fiyatı artırmak için malların kaybolması ve depolanması	6.8277	5.847	.587	.742
Tüccar tekeli nedeniyle yerel likidite eksikliği	6.7785	5.889	.481	.764
Cronbach Alfa		*.784*		
Öğeler sayısı		*6*		

Son olarak, üçüncü bölümde Libya'daki krizin tüketici davranışı üzerindeki etkileri test edilmiştir. Bu bölüm 10 madde içermektedir, kabullerin bilinenlere göre yapılmış olmasına karşın sonuç tatmin edici değildir. Sonuç %57'dir, yedinci madde çıkarıldığında +R57'ye çıkmaktadır. Ancak, yüzdenin Alfa ölçeğinde 0.05'ten fazla artması durumunda sonuç kabul edilir olabilecektir; bu yüzden söz edilen madde anket formundan çıkarılmamıştır. Varlığı da maddelerin geri kalanını ve anket formu sonucunu etkilemeyecektir..

Tablo 6. Maddeler için toplam istatistik

Öğeler	Öğe Silindi ise Ölçek Ortalama	Öğe Silindi ise Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öğe Silindi ise Cronbach's Alpha
Agresif davranış, Libya tüketicisi için öne çıkan bir olay haline geldi	20.5323	12.145	.524	.451
Mallar tekel krizi ve fiyatı yükselterek yükseldi	20.6738	12.572	.543	.461
Kaçakçıların faaliyeti Libya'daki krizi uzattı	20.7108	12.589	.466	.469
Libya'da yakıt depolama olayı mevcut değildi	20.6585	12.528	.426	.473
Bazı tüketiciler tarafından mal satın almanın açgözlülüğü, bazı malların ve fiyatların yükselişinin önemli bir nedenidir.	20.6092	12.301	.353	.483
Tüm olumsuz olgular orada geçmişte vardı. Onlar Libya toplumu için yeni değiller.	19.2215	12.889	.083	.585
Tüm olumsuz olgular, tüketicinin etkilenebileceği harici etkilerden kaynaklanır.	20.3785	13.409	.121	.552
Kriz Libya'daki tüketicinin davranışını etkileme	18.5938	12.532	.196	.533
Libya'daki şirketler krizden etkilenmedi ve geçmişte olduğu gibi iş devam ediyor	18.2892	13.805	.075	.564
Yurttaşla doğrudan ilişkili olan şirketler davranışlarını ve hizmetlerini değiştirdi.	20.5754	14.807	-.028	.578
Cronbach Alfa		,743		
Öğeler sayısı		10		

Son aşamada anket formunun üç bölümündeki tüm maddeler bir arada test edilmiştir. Değer %90 gibi yüksek bir rakam olarak ortaya çıkmıştır, yani mükemmeldir ve Tablo 7'de gösterildiği gibi gayet uygundur.

Tablo 7. Güvenilirlik analizi

Cronbach Alfa	Öğeler sayısı
.901	46

Son olarak 46 madde ve değişkenlerden oluşan anket formu üzerinde bir güvenilirlik analizi yapılmıştır. Test sonucu 0.90 olduğundan ve 0.5'in üzerinde olduğundan Güvenilirlik kabul edilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Araştırmada Kullanılan Analitik Yöntemler ve Araçlar

İşlem ve kontrol amacıyla anket formu verileri öncelikle bir Excel dosyasına aktarılmıştır. Anket formu 325 kişiye uygulanmıştır, demografik bilgilerden, Libya'da ciddi yakıt ve petrol türevleri kıtlığının nedenlerini, krizin Libya pazar performansı üzerindeki etkilerini ve krizin Libyalı tüketicilerin davranışı üzerindeki etkilerini içermektedir. Veriler Microsoft Excel ve SPSS programlarıyla analiz edilmiştir. Verilere uygulanan analizler:

- Cronbach Alfa (verilerin ve sonuçların güvenilirliğini test etmek için).
- Yüzde Analizi (cevap verenlerin oranlarını doğrudan inceleyebilmek için).
- Faktör analizi (değişkenleri anlamlı biçimde gruplandırabilmek için)
- T-Testi ve ANOVA (değişkenler arasında anlamlı fark olup olmadığını görmek için).

5.2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma örneklemini oluşturan katılımcıların sosyo demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar aşağıdaki tablo aracılığıyla ifade edilmiştir.

Tablo 8. Sosyo-Demografik özellikler

Kategori	**F**	**%**	**Yaş**	**F**	**%**
Sürücü	58	17,8	25 ve altı	30	9,2
Tüketici	228	70,2	26-35	121	37,2
İstasyon sahibi	39	12,0	36-45	131	40,3
Cinsiyet	**F**	**%**	46 yaşından büyük	43	13,2
Erkek	252	77,5	**Gelir**	**F**	**%**
Kadın	73	22,5	400-1000	90	27,7
Eğitim	**F**	**%**	1001-1500	138	42,5
Orta düzey	21	6,5	1501-2000	88	27,1
Lise	104	32	2001-2500	5	1,5
Üniversite	186	57,2	2501'den fazla	4	1,2

Lisansüstü	14	4,3	**Medeni hal**	**F**	**%**
Meslek	**F**	**%**	Bekar	37	11,4
Serbest iş	40	12,3	Evli	256	78,8
Hükümet memuru	214	65,8	Dul	30	9,2
Özel sektör çalışanı	67	20,6	Boşanmış	2	0,6
İşsiz	4	1,2			
Toplam	**325**	**100**	**Toplam**	**325**	**100**

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere, toplam 325 katılımcıdan 252'sinin erkek (%77,5), 73'ünün bayan (%22,5) olduğu; büyük çoğunluğunu 228 kişi (%70,2) ile akaryakıt tüketicisi olduğu; 186 kişinin (%57,2) lisans mezunu olduğu, 214 kişinin ise (%65,8) memur olduğu; %40,3'ünün 35 ile 45 yaş aralığında olduğu; büyük çoğunluğunun 1000-1500 Libya dinarı (%42,5) gelire sahip oluğu, medeni durumu evli olanlarınsa %78,8 (256 kişi) ile büyük çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların yakıt kullanımına ilişkin özellikler

Araba sahibi olma durumu	**F**	**%**	**Hangi akaryakıt şirketlerini tercih edersiniz?**	**F**	**%**
Evet	289	88,9	Rahela	33	10,2
Hayır	36	11,1	Sharara	36	11,1
Kullanılan yakıt tipi	**F**	**%**	Oil Libya	26	8
Benzin	301	92,6	Fark yok	230	70,8
Dizel	24	7,4	**Bir elektrik jeneratörünüz var**	**F**	**%**
Yakıtı başka amaçlar için kullanıyor musunuz?	**F**	**%**	Evet	222	68,3
Evet	226	69,5	Hayır	103	31,7
Hayır	99	30,5	**Jeneratör için kullanılan yakıt türü**	**F**	**%**
			Benzen	143	44
			Dizel	182	56
Toplam	325	100	Toplam	325	100

Tablo incelendiğinde katılımcıların %88,9'unun (289 kişi) kedi arabasına sahip olduğu; 301 kişinin (%92,6) benzin kullandığı; 226 (%69,5) kişinin araştırma kapsamı dışında başka amaçlarla da yakıt kullandığı; 230 (%70,8) kişinin tercih edilen şirketler arasında bir fark algılamamalarına rağmen 36 (%11,1) kişinin Sharara şirketini, 3 (%10,2) kişinin

Rahela şirketini tercih ettiği; 222 (%68,3) kişinin jeneratöre sahip olduğu ve 182 (%56) kişinin jeneratör için dizel yakıt kullandığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya yönelik katılımcıların algılarının tespit edilmesi amacıyla 46 adet ifade oluşturulmuştur. Bu ifadelerinde değerlendirilmesinde 5'li likert değerlendirme sistemi kullanılmıştır. 1, Kesinlikle Katılıyorum; 2, Katılıyorum; 3, Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4, Katılmıyorum; 5, Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde kodlanmıştır. Oluşturulan ifadelere yönelik verilen cevaplara yönelik bulgular aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların yöneltilen ifadelere yönelik algıları

	İfade	Ortalama	Standart sapma
1.	Etkili bir hükümetin bulunmaması	1,27	0,5124
2.	Bazı ülkelerden iç Libya meselesine yabancı müdahale	1,31	0,5162
3.	Ülkedeki iktidar üzerindeki siyasi çatışma	1,24	0,4836
4.	Krizden yararlanan komşu ülkelerin politikaları	1,29	0,5601
5.	Hükümet-sübvansiyon politikasının sürdürülmesi kaçakçılık operasyonlarını artırması	1,40	0,7157
6.	Libya'daki krizi çözmek için gerçek ve iyi planlanmış hükümet stratejisinin eksikliği	1,42	0,5257
7.	Ülkenin kurumlarında Mali ve yönetsel yolsuzluk ayrıca Libya'daki krizi daha da kötüye yol açmıştır	1,51	0,68
8.	Küresel Pazarda Petrol Fiyatı Düşüşü	1,99	1,047
9.	Petrol ihracatının durmasından dolayı ülkenin mali gelirleri düştü	1,94	1,0815
10.	Siyah / paralel piyasada yabancı para biriminin fiyatının artması	1,83	0,9860
11.	Rafinerilere ham petrol tedariki yetersizliği	1,73	0,8272
12.	Ülkenin genel bütçesindeki eksiklik, hükümetin ihraç edilen yakıttan ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamadığını ortaya koymaktadır.	1,89	0,9994
13.	Bakım gerektirmeyen bazı rafinerilerin kapatılması	1,72	0,7710
14.	Elektrik kesintisi sıkıntısı insanların aşırı yakıt tüketiminin sonucu olduğu jeneratörü kullanmaya zorladı.	1,75	0,9487
15.	Çoğu akaryakıt istasyonu sahibi, akaryakıt alımından daha fazla kar elde etmek için kaçakçılar ile anlaştı	1,54	0,8932
16.	İyi altyapı eksikliği, ülkenin geniş coğrafyası nedeniyle tüm bölgelere yakıt tedarik etmeyi zorlaştırıyor.	1,72	1,0543
17.	Yanma ve petrol türevlerinde kıtlık yoktur.	3,69	1,2703
18.	Ülkedeki güvenlik bozukluğu, ülkedeki krizin nedenleri arasında yer alıyor	1,40	0,7864
19.	Tedarik yolları güvensiz	1,46	0,7386

20. Komşu ülkelerle sınırların kontrolsüzleştirilmesi	1,25	0,5563
21. Silahların yayılması	1,39	0,6703
22. Kaçakçı milislerin yayılması	1,29	0,6137
23. Korkunç güvenlik durumu, kamyon sürücülerinin emniyetleri için çalışmasını engelliyor.	1,37	0,6624
24. Kaçırma ve silah kullanma sıklığı	1,66	0,7626
25. Ülkenin çeşitli bölgelerinde silahlı çatışmalar	1,68	0,7404
26. Kötü yargı sistemi kaçakçılık operasyonlarında kaçakçıları aktif hale getirdi.	1,23	0,6178
27. İyi eğitimli güvenlik personelinin işlerini teslim etmemesi	1,44	0,8020
28. Güvenlik adamları ülkeyi kontrol etmek için gereken güce sahip değil	1,44	0,8785
29. Güvenlik mensuplarının ülkeye ait güvenlik sistemlerinin eksikliği, doğru ve hızlı bir şekilde bilgi toplayabilir	1,47	0,8184
30. Ülkenin güvenlik kurumlarının uygun şekilde çalıştığı bir güvenlik bozukluğu yoktur.	3,70	1,2714
31. Özellikle mal ve yakıt sıkıntısı	1,25	0,5887
32. Abartılı fiyatlar yükseliyor	1,26	0,5924
33. Bazı malların piyasalardan aniden ortadan kalkması	1,51	0,8734
34. Görüntülenen malların kalitesini ve standartlarını göz ardı etmek	1,39	0,6978
35. Kaçakçılık veya fiyatı artırmak için malların kaybolması ve depolanması	1,33	0,5847
36. Tüccar tekeli nedeniyle yerel likidite eksikliği	1,38	0,6553
37. Agresif davranış, Libya tüketicisi için öne çıkan bir olay haline geldi	1,71	0,7070
38. Mallar tekel krizi ve fiyatı yükselterek yükseldi	1,57	0,5968
39. Kaçakçıların faaliyeti Libya'daki krizi uzattı	1,53	0,6638
40. Libya'da yakıt depolama olayı mevcut değildi	1,59	0,7213
41. Bazı tüketiciler tarafından mal satın almanın açgözlülüğü, bazı malların ve fiyatların yükselişinin önemli bir nedenidir.	1,64	0,8729
42. Tüm olumsuz olgular orada geçmişte vardı. Onlar Libya toplumu için yeni değiller.	3,02	1,2604
43. Tüm olumsuz olgular, tüketicinin etkilenebileceği harici etkilerden kaynaklanır.	1,87	0,9759
44. Kriz Libya'daki tüketicinin davranışını etkilemedi	3,65	1,0878
45. Libya'daki şirketler krizden etkilenmedi ve geçmişte olduğu gibi iş devam ediyor	3,96	0,9435
46. Yurttaşla doğrudan ilişkili olan şirketler davranışlarını ve hizmetlerini değiştirdi.	1,67	0,7646

Yapılan araştırma kapsamında katılımcıların oluşturulan ifadelere verdikleri cevapların analizi sonucunda ortalaması en yüksek ifadenin 3,96 ortalama ve 0,9435 standart sapma ile 'Libya'daki şirketler krizden etkilenmedi ve geçmişte olduğu gibi devam ediyor.' ifadesine ait olduğu tespit edilmiştir. Ortalaması yüksek ikinci ifadenin 3,70 ortalmama ve 1,2714 standart sapma ile 'Ülkenin güvenlik kurumlarının uygun şekilde çalıştığı ve

bir güvenlik bozukluğu yoktur.' ifadesine ait olduğu görülmektedir. Ortalaması en yüksek üçüncü ifadenin ise 3,69 ortalama ve 1,2703 standart sapma ile 'Yanma ve petrol türevlerinde kıtlık yoktur.' ifadesine ait olduğunu istatistiki olarak görülmektedir. Diğer ifadelere bakıldığında ortalamanın genelde 1,50'ye yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultuusnda katılımcıların ülkedeki gerek güvenlik konuları gerekse ekonomi ve tüketic davranışları bağlamında yakıt sıkıntısından son derece olumsuz etkilendikleri ve bunun nedeni olarak ise ülkede güvenlik başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının görevlerini yeterince yerine getirmediklerine yönelik inançları net biçimde ortaya çıkmaktadır.

5.3. Ölçeğin Güvenilirlik ve Yapısal Geçerlilik Analizi

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerinden biridir (Kleimbaum, Kupper, Nizam, & Muller, 2008). Veri setine faktör analizi yapılmadan önce veri setinin analize uygun olup olmadığı test edilmelidir. Veri setinin faktör analizi için uygunluğu korelasyon matrisinin oluşturulması, Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) tesleri yardımıyla anlaşılmaktadır (Kalaycı, 2016:321). KMO değerleri ve yorumları aşağıdaki gibidir (Sharma, 1996).

Tablo 11. KMO değerleri

Kmo Değeri	İncelemeler
0,90	Mükemmel
0,80	Çok iyi
0,70	İyi
0,60	Orta
0,50	Zayıf
0,50'dan az	Kabul edilemez

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacğı üzere KMO oranının 0,5'in üzerinde olması gerekmektedir. Oran ne kadar yüksek olursa veri seti faktör analizi yapmak için o kadar iyidir denilebilmektedir. Elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu ile ilişkili yapılmış olunan analizlerin sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların ölçek ifadelerine yönelik algıları KMO ve Barlett testi

Kaiser Meyer Olkin (KMO)	0,71
Bartlett testi Yaklaşım Chi kare Değeri	4834,444
Özgürlük derecesi	325
Önem Düzeyi	0,000

Yapılan bu çalışmanın, KMO (% 71) ve Barlett testi sonuçlarına göre (bu bilgiler ışığında) veri setinin faktör analizine uygun olduğu hatta mükemmel olduğu görülmektedir. Verilerin uygunluğunun tespitiden sonra katılımcıların Libyada'daki yakıt eksikliğine ilişkin algılarının alt faktörlerini tespit etmek için keşfedici faktör analizi uygulanmış olup analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 13. Katılımcıların araştırma kapsamında oluşturulan ifadelerden elde edilen ifadelerin Faktör analizi

İfade	**Faktörler**							
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri								
9 Petrol ihracatının durmasından dolayı ülkenin mali gelirleri düştü	0,809							
10 Siyah / paralel piyasada yabancı para biriminin fiyatının artması	0,773							
11 Rafinerilere ham petrol tedariki yetersizliği	0,763							
12 Ülkenin genel bütçesindeki eksiklik, hükümetin ihraç edilen yakıttan ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamadığını ortaya koymaktadır	0,727							
8 Küresel Pazarda Petrol Fiyatı Düşüşü	0,704							
16İyi altyapı eksikliği, ülkenin geniş coğrafyası nedeniyle tüm bölgelere yakıt tedarik etmeyi zorlaştırıyor.	0,492							
Güvenlik eksikliği								
25 Ülkenin çeşitli bölgelerinde silahlı çatışmalar		0,875						
24 Kaçırma ve silah kullanma sıklığı		0,827						
26 Kötü yargı sistemi kaçakçılık operasyonlarında kaçakçıları aktif hale getirdi.		0,798						
28 Güvenlik adamları ülkeyi kontrol etmek için gereken güce sahip değildir		0,608						
Kriz artışı								
38 Malların tekelliği krizi tetikledi ve fiyat artışına neden oldu			0,901					
39 Kaçakçıların faaliyeti Libya'daki krizi uzattı			0,826					

37 Agresif davranış, Libya tüketicisi için öne çıkan bir olay haline geldi			0,784					
Politik etki								
3 Ülkedeki iktidar üzerindeki siyasi çatışma				0,856				
4 Krizden yararlanan komşu ülkelerin politikaları				0,839				
İstikrar								
44 Kriz Libya'daki tüketicinin davranışını etkilemedi					0,885			
45 Libya'daki şirketler krizden etkilenmedi ve geçmişte olduğu gibi iş devam ediyor					0,806			
17 Yanma ve petrol türevlerinde kıtlık yoktur.					0,602			
Kaçakçılık								
20 Komşu ülkelerle sınırların kontrolsüzleştirilmesi						0,746		
22 Kaçakçı milislerin yayılması						0,731		
Malların yetersizliği								
34 Görüntülenen malların kalitesini ve standartlarını göz ardı etmek							0,762	
35 Kaçakçılık veya fiyatı artırmak için malların kaybolması ve depolanması							0,726	
31 Özellikle mal ve yakıt sıkıntısı							0,604	
36 Tüccar tekeli nedeniyle yerel likidite eksikliği							0,514	
Strateji yoksunluğu								
6 krizi çözmek için gerçek ve iyi planlanmış hükümet stratejisinin eksikliği								0,766
7 Ülke kurumları içindeki mali ve idari yolsuzluk, Libya'daki krizi daha da kötüleştirdi								0,710
Cronbach Alpha				0,71				
Açıklanmış Varyans	26,296	9,482	8,878	8,259	6,478	5,074	4,445	4,014
Toplam açıklanan varyans				72,926				

Elde edilen verilerin iç tutarlılığının hesaplanması için güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha) yapılmıştır. Genellikle alfa (**α)** katsayısının alt limiti olarak 0.70 kabul edilmektedir. Ancak, keşfedici araştırmalarda alfa (**α)** katsayısının 0.60'ın üstünde olduğu kabul edilmektedir. Değişken sayısı arttıkça bu değişkenlerin aralarındaki korelasyon katsayısı da artacağı için ölçeğin güvenilirliği artacaktır (Hair, Black, Babin, & Anderson, 1998).

Yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda birinci faktör, "**Petrol piyasası fiziki özellikleri**" olarak adlandırılmıştır. Pazar işaretleri faktörünün öz değeri 6,837'dir. İkinci faktör, **"Güvenlik eksikliği"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 2,465'dir. Üçüncü faktör, **"Krizin artışı"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 2,308'dir. Dördüncü

faktör, **"Politik etki"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 2,147'dir. Beşinci faktör, **"İstikrar"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 1,684'dir. Altıncı faktör, **"Kaçakçılık"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 1,319'dir. Yedinci faktör, **"Mal kıtlığı"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 1,156'dir. Sekizinci faktör, **"Strateji yoksunluğu"** olarak adlandırılmıştır ve öz değeri 1,044'dür. Tablo incelendiğinde ortaya çıkan bu sekiz faktörün araştırmanın % 72,926'lık bölümünü açıkladığı kalan diğer bölümün ise araştırmada yer almayan diğer değişkenler tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Faktörlerin açıklanan varyanslarına baktığımız zaman ise Petrol piyasası fiziki özellikleri faktörünün katkısı %26,296, Güvenlik eksikliği faktörünün katkısı %9,482, Krizin tırmanması faktörünün katkısı %8,878, Politik etki faktörünün katkısı %8,259, İstikrar fakrötünün katkısı %6,478, Kaçakçılık faktörünün katkısı %5,074, Mal kıtlığı faktörünün katkısının %4,445 ve son olarak Strateji yoksunluğu faktörünün katkısının %4,014 olduğu istatistiki olarak tespit edilmiştir.

Faktörler ile diğer değişkenler arasında hangi analizlerin yapılıp yapılamayacağını belirlemek amacıyla faktörler üzerinde normallik testi yapılmış olup sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 14. Elde edilen faktörlerin normallik testi

Faktörler	**İstatistik**	**Sonuç**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Çarpıklık	0,935
	Basıklık	-0,245
Güvenlik eksikliği	Çarpıklık	-0,286
	Basıklık	-0,780
Kriz artışı	Çarpıklık	0,919
	Basıklık	1,704
Politik etki	Çarpıklık	1,519
	Basıklık	1,368
İstikrar	Çarpıklık	-1,02
	Basıklık	1,058
Kaçakçılık	Çarpıklık	-1,214
	Basıklık	-0,116
Malların yetersizliği	Çarpıklık	0,837

	Basıklık	-0,359
Strateji yoksulluğu	Çarpıklık	0,908
	Basıklık	0,417

Normal dağılım, değişkenin dağılım ölçüleriyle ilgilidir. Normal dağılım istatistik biliminin birçok alanında kullanıldığı gibi, sosyal bilimlerde yapılan ölçümlerde normal dağılım kullanılarak çok iyi açıklamalar yapılabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2016:215). Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere veriler +2,0 -2,0 arasında olduğundan verilerin normal dağıldığı söylenebilir (George & Mallery, 2010). Verilerin normal dağıldığını ve yapılacak analizlerde parametrik analizlerin kullanılması gerektiği ilgili değerlerden anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen faktörler ile cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için bağımsız örneklem T-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 15. Cinsiyet durumuna göre faktörlerin ortalamalarının T-testi sonuçları

Faktörler	**Cinsiyet**	**N**	$\bar{x}$	**SS**	**S.D.**	**T**	**p**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Erkek	252	1,9087	0,8084	134,928	2,517	0,013
	Kadın	73	1,6689	0,6880			
İstikrar	Erkek	252	3,6971	0,9420	173,922	3,436	0,001
	Kadın	73	4,0228	0,6317			
Malların yetersizliği	Erkek	252	0,1155	0,1358	138,900	2,319	0,022
	Kadın	73	0,0792	0,1122			
Strateji yoksulluğu	Erkek	252	1,5099	0,4857	323	2,733	0,007
	Kadın	73	1,3288	0,5414			

Petrol piyasası fiziki özellikleri, İstikrar, Mal kıtlığı, Strateji yoksunluğu faktörlerinde $p<0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Petrol piyasası fiziki özellikleri, Mal kıtlığı, Strateji yoksunluğu faktörlerinde erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre bu faktörlere daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir. İstikrar faktöründe ise kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen faktörler araba sahipliği grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için bağımsız örneklem T-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 16. Araba sahipliği durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları

Faktörler	Araba sahipliği	N	$\bar{x}$	SS	S.D.	T	p
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Evet	289	1,9054	0,8102	76,9880	5,550	0,000
	Hayır	36	1,14491	0,4020			

Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe $p<0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe araba sahibi olan katılımcıların araba sahibi olmayan katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen faktörler ile yakıt tipi grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için bağımsız örneklem T-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 17. Kullanılan yakıt tipi durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları

Faktörler	Yakıt tipi kullanılan	N	$\bar{x}$	SS	S.D.	T	p
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Benzin	301	1,8837	0,7911	323	2,352	0,019
	Dizel	24	1,4931	0,6675			
Politik etki	Benzin	301	1,1166	0,1887	28,774	2,303	0,029
	Dizel	24	1,0399	0,1543			
İstikrar	Benzin	301	3,7398	0,8992	323	2,197	0,029
	Dizel	24	4,1528	0,6949			

Petrol piyasası fiziki özellikleri, Politik etki ve İstikrar faktörlerinde $p<0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Petrol piyasası fiziki özellikleri, Politik etki faktörlerinde benzin kullanan katılımcıların dizel kullanan katılımcılara göre bu faktörlere daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir. İstikrar faktöründe ise

dizel kullanan katılımcıların benzin kullanan katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen faktörler ile elektrik jeneratörü sahipliği grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için bağımsız örneklem T-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 18. Elektrik jeneratörü sahipliği durumuna göre faktör ortalamalarının T-testi sonuçları

Faktörler	**Elektrik jeneratörü sahip**	**N**	$\bar{x}$	**SS**	**S.D.**	**T**	**p**
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Evet	222	1,7080	0,7128	170,780	4,799	0,000
	Hayır	103	2,1715	0,8515			
Güvenlik eksikliği	Evet	222	0,7692	0,2050	188,778	3,368	0,001
	Hayır	103	0,6835	0,2173			
Politik etki	Evet	222	1,0960	0,1879	2,144	204,154	0,033
	Hayır	103	1,1431	0,1825			
İstikrar	Evet	222	3,8754	0,8912	323	3,164	0,002
	Hayır	103	3,5437	0,8530			
Kaçakçılık	Evet	222	0,9172	0,1839	157,521	5,915	0,000
	Hayır	103	0,7570	0,2447			
Malların yetersizliği	Evet	222	0,0761	0,1135	164,097	6,161	0,000
	Hayır	103	0,1747	0,1428			

Analiz sonucunda, Petrol piyasası fiziki özellikleri, Güvenlik eksikliği, Politik etki, İstikrar, Kaçakçılık ve Mal kıtlığı faktörlerinde $p<0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Petrol piyasası fiziki özellikleri ve Politik etki faktörlerinde jeneratörü olmayan katılımcıların jeneratörü olan katılımcılara göre bu faktörlere daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir. Güvenlik eksikliği, İsitkrar ve Kaçakçılık faktörlerinde jeneratörü olan katılımcıların jeneratörü olmayan katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları istatistiki olarak tespit edilmiştir.

Katılımcıların kategori gruplarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 19. Faktörlere göre katılımcıların kategori durumlarına göre temel istatistikler

Faktör	**Kategori**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Sürücü	58	1,4770	0,5172
	Tüketici	228	1,8604	0,7857
	İstasyon sahibi	39	2,3846	0,8395
Toplam		325	1,8549	0,7884
Güvenlik eksikliği	Sürücü	58	0,7347	0,1536
	Tüketici	228	0,7648	0,2180
	İstasyon sahibi	39	0,6197	0,2160
Toplam		325	0,7420	0,2124
Kriz artışı	Driver	58	1,6034	0,4479
	Tüketici	228	1,5746	0,5843
	İstasyon sahibi	39	1,8291	0,5917
Toplam		325	1,6103	0,5676
Politik etki	Sürücü	58	1,3063	0,1116
	Tüketici	228	1,1190	0,1816
	İstasyon sahibi	39	1,1750	0,2645
Toplam		325	1,1110	0,1872
İstikrar	Sürücü	58	4,2241	0,5349
	Tüketici	228	3,7018	0,9359
	İstasyon sahibi	39	3,4957	0,8337
Toplam		325	3,7703	0,8915
Kaçakçılık	Sürücü	58	0,8851	0,2004
	Tüketici	228	0,8882	0,2028
	İstasyon sahibi	39	0,7115	0,2665
Toplam		325	0,8664	0,2179
Malların yetersizliği	Sürücü	58	0,0861	0,1022
	Tüketici	228	0,0938	0,1195
	İstasyon sahibi	39	0,2183	0,1794
Toplam		325	0,1074	0,1316

Faktörlere göre katılımcıların kategori durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı Tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 2,3846 ortalama ile İstasyon sahibi, Güvenlik eksikliği faktöründe 0,7648 ile tüketici olanların; Krizin tırmanması faktöründe 1,8291 ile İstasyon sahibi olanların; Politik etki faktöründe ise 1,3063 ile Sürücü olanların; İstikrar

faktöründe 4,2241 ile Sürücü olanların; Kaçakçılık faktöründe 0,8882 ile Tüketici olanların; Mal yetersizliği faktöründe 0,2183 ile İstasyon sahibi olanların olduğu görülmektedir.

Tablo 20. Faktörlere göre katılımcıların kategori durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	SD	Kareler Ortalama	F	p	Önemli fark
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Gruplar arası	19,233	2	9,616	19,997	0,000	1<2 3>1,2
	Gruplar içi	182,172	322	0,566			
	Toplam	201,405	324				
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	0,705	2	0,352	8,156	0,000	3<1,2
	Gruplar içi	13,916	322	0,043			
	Toplam	14,621	324				
Kriz artışı	Gruplar arası	2,160	2	1,080	3,402	0,035	2<3
	Gruplar içi	102,250	322	0,318			
	Toplam	104,410	324				
Politik etki	Gruplar arası	0,498	2	0,249	7,375	0,001	1>2,3
	Gruplar içi	10,865	322	0,034			
	Toplam	11,362	324				
İstikrar	Gruplar arası	15,958	2	7,979	10,636	0,000	1>2,3
	Gruplar içi	241,555	322	0,750			
	Toplam	257,512	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	1,063	2	0,532	11,946	0,000	3<1,2
	Gruplar içi	14,332	322	0,045			
	Toplam	15,396	324				
Malların yetersizliği	Gruplar arası	0,548	2	0,274	17,406	0,000	3>1,2
	Gruplar içi	5,066	322	0,016			
	Toplam	5,613	324				

Faktörler açısından katılımcıların yaş durumları arasında farklılığın olup olmadığını tespit edebilmek için Games-Howell testi yapılmıştır. Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe Sürücü olanların Tüketici olanlara göre daha az ve İstasyon sahibi olanların Sürücü ile Tüketici olanlara göre daha fazla bu faktöre duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Güvenlik eksikliği faktöründe İstasyon sahibi olanların Sürücü ile Tüketici olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Krizin tırmanması faktöründe Tüketici olanların İstasyon sahibi olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Politik etki faktöründe Sürücü olanların Tüketici ve İstasyon sahibi olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. İstikrar faktöründe Sürücü olanların Tüketici ve İstasyon sahibi olanlara göre bu faktöre daha duyarlı

oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe İstasyon sahibi olanların Tüketici ve Sürücü olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Mal kıtlığı faktöründe İstasyon sahibi olanların Tüketici ve Sürücü olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların yaş gruplarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 21. Faktörlere göre katılımcıların yaş durumlarıa ilişkin temel istatistikler

Faktör	**Yaş**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	25'ten az	30	1,9389	0,9279
	25-35	121	1,6887	0,5696
	35-45	131	1,8130	0,8219
	45 yaşından büyük	43	2,3915	08930
Güvenlik eksikliği	25'ten az	30	0,7451	0,2071
	25-35	121	0,7669	0,2235
	35-45	131	0,7619	0,1904
	45 yaşından büyük	43	0,6094	0,2060
Kriz artışı	25'ten az	30	2,0667	0,8505
	25-35	121	1,5289	0,4975
	35-45	131	1,5547	0,5107
	45 yaşından büyük	43	1,6899	0,5364
Politik etki	25'ten az	30	1,0457	,1548
	25-35	121	1,0868	0,1955
	35-45	131	1,1579	0,1832
	45 yaşından büyük	43	1,0817	0,1681
Kaçakçılık	25 ve altı	30	0,9389	0,1417
	26-35	121	0,9143	0,1989
	36-45	131	0,8497	0,2101
	46 yaşından büyük	43	0,7318	0,2704
Kaçakçılık Malların Sıkıntısı	25 ve altı	30	0,1246	0,1296
	26-35	121	0,0730	0,1261
	36-45	131	0,1098	0,1203

	46 yaşından büyük	43	0,1848	0,1483
Strateji yoksulluğu	25 ve altı	30	1,2333	0,4096
	26-35	121	1,4545	0,4830
	36-45	131	1,5115	0,5423
	46 yaşından büyük	43	1,5465	0,4605
Toplam		325	1,4692	0,5036

Faktörlere göre katılımcıların yaş durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı Tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 2,3915 ortalama ile 46 üzeri; Güvenlik eksikliği faktöründe 0,7669 ile 26-35 olanların; Krizin artışı faktöründe 2,0667 ile 25 altı olanların; Politik etki faktöründe ise 1,1579 ile 35-45 olanların; Kaçakçılık faktöründe 0,9389 ile 25 altı olanların; Mal kıtlığı faktöründe 0,1848 ile 46 üzeri olanların; Strateji yoksunluğu faktöründe 1,5465 ile 46 üzeri olanların bulunduğu görülmektedir.

Tablo 22. Faktörlere göre katılımcıların yaş durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler toplamı**	**S.D.**	**Kareler Ortalama**	**F**	**p**	**Önemli fark**
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Gruplar arası	16,164	3	5,388	9,337	0,000	4>2,3
	Gruplar içi	185,241	321	0,577			
	Toplam	201,405	324				
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	0,883	3	0,294	6,879	0,000	4<1,2,3
	Gruplar içi	13,738	321	0,043			
	Toplam	4,621	324				
Kriz artışı	Gruplar arası	7,727	3	2,576	8,551	0,000	1>2,3,4
	Gruplar içi	96,683	321	0,301			
	Toplam	104,410	324				
Politik etki	Gruplar arası	0,524	3	0,175	5,173	0,002	3>1,2
	Gruplar içi	10,838	321	0,034			
	Toplam	11,362	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	1,251	3	0,417	9,464	0,000	2>4 1>3,4
	Gruplar içi	14,145	321	0,044			
	Toplam	15,396	324				

Malların yetersizliği	Gruplar arası	0,411	3	0,137	8,445	0,000	2<1,2,4 4>1,2,3
	Gruplar içi	5,203	321	0,016			
	Toplam	5,613	324				
Strateji yoksulluğu	Gruplar arası	2,186	3	0,729	2,923	0,034	1<2,3,4
	Gruplar içi	80,006	321	0,249			
	Toplam	2,192	324				

Faktörler açısından katılımcıların yaş durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için Games-Howell testi yapılmıştır. Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 45 üzeri olanların 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Politik etki faktöründe 36-45 yaş aralığında olanların 25 altı ve 26-35 yaş aralığında olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe 26-35 yaş aralığında olanların 45 üzeri olanlara göre ve 25 altı olanların 36-45 ve 45 üstü yaş grubunda olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Faktörler açısından katılımcıların eğitim durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için LSD testi yapılmıştır. Güvenlik eksikliği faktöründe 45 üzeri olanların 25 altı, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Krizin tırmanması faktöründe 25 altı olanların 45 üzeri, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Mal kıtlığı faktöründe 26-35 yaş aralığında olanların 25 altı, 46 üzeri ile 26-35 yaş aralığında olanlara göre daha az ve 45 üstü olanların 25 altı, 26-35 ile 36-45 yaş aralığında olanlara göre daha fazla bu faktöre duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Strateji yoksunluğu faktöründe 25 yaş altı olanların 45 üzeri, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların eğitim durumlarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 23. Faktörlere göre katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin temel istatistikler

Faktör	**Eğitim**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Güvenlik eksikliği	Orta düzey	21	0,7925	0,2401
	Lise	104	0,7842	0,1867

	Üniversite	186	0,7025	0,2151
	Lisansüstü	14	0,8776	0,2009
Toplam		325	0,7420	0,2124
İstikrar	Orta düzey	21	2,9524	1,0343
	Lise	104	3,7244	0,9490
	Üniversite	186	3,8566	0,8015
	Lisansüstü	14	4,1905	0,7006
Toplam		325	3,7703	0,8915

Faktörlere göre katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: **Güvenlik eksikliği** faktöründe 0,8776 ortalama ile lisansüstü, **İstikrar** faktöründe ise 4,1905 ile lisansüstü mezun olanların olduğu görülmektedir.

Tablo 24. Faktörlere göre katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler toplamı**	**S.D.**	**Kareler Ortalama**	**F**	**p**	**Önemli fark**
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	0,786	3	0,262	6,082	0,000	3<2,4
	Gruplar içi	13,835	321	0,043			
	Toplam	14,621	324				
istikrar	Gruplar arası	18,126	3	6,042	8,102	0,000	1<2,3,4
	Gruplar içi	239,386	321	0,746			
	Toplam	257,512	324				

Faktörler açısından katılımcıların eğitim durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için LSD testi yapılmıştır Güvenlik eksikliği faktöründe üniversite mezunu olanların orta öğretim ve lisansüstü mezun olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. İstikrar faktöründe ilköğretim mezunu olanların orta öğretim, üniversite ve lisansüstü mezunlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların meslek durumlarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 25. Faktörlere göre katılımcıların meslek durumlarına ilişkin temel istatistikler

Faktör	Meslek	N	$\bar{x}$	SS
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Serbest çalışan	40	1,9917	0,9389
	Hükümet memuru	214	1,9276	0,8083
	Özel sektör memuru	67	1,5871	0,5328
	İşsiz	4	1,0833	0,0962
Toplam		325	1,8549	0,7884
Politik etki	Serbest çalışan	40	1,0567	0,1459
	Hükümet memuru	214	1,1304	0,1884
	Özel sektör memuru	67	1,0880	0,2016
	İşsiz	4	1,0000	0,0000
Toplam		325	1,1110	0,18772
İstikrar	Serbest çalışan	40	3,9833	0,4830
	Hükümet memuru	214	3,6495	0,9658
	Özel sektör memuru	67	3,9950	0,7620
	İşsiz	4	4,3333	0,7698
Toplam		325	3,7703	0,8915
Kaçakçılık	Serbest çalışan	40	0,9458	0,1527
	Hükümet memuru	214	0,8665	0,2201
	Özel sektör memuru	67	0,8256	0,2301
	İşsiz	4	0,7500	0,2886
Toplam		325	0,8664	0,2179

Faktörlere göre katılımcıların meslek durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 1,9917 ortalama ile serbest meslek, Politik etki faktöründe 1,1304 ortalama ile memur, İstikrar faktöründe 4,3333 ortalama ile işsiz, Kaçakçılık faktöründe 0,9458 ortalama ile serbest meslek sahibi olanların olduğu görülmektedir.

Tablo 26. Faktörlere göre katılımcıların meslek durumuna ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	S.D.	Kareler Ortalama	F	p	Önemli fark
Petrol piyasası fiziksel özellikleri	Gruplar arası	9,006	3	3,022	5,043	0,002	3<2 4<1,2,3
	Gruplar içi	192,339	321	0,599			

	Toplam	201,405	324				
Politik etki	Gruplar arası	0,283	3	0,094	2,730	0,044	1<2 4<3,2
	Gruplar içi	11,080	321	0,035			
	Toplam	11,362	324				
İstikrar	Gruplar arası	9,588	3	3,196	4,138	0,007	2<1,3
	Gruplar içi	247,924	321	0,772			
	Toplam	257,512	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	0,418	3	0,139	2,986	0,031	1>2,3
	Gruplar içi	14,978	321	0,047			
	Toplam	15,396	324				

Faktörler açısından katılımcıların eğitim durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için Games-Howell testi yapılmıştır **Petrol piyasası fiziki özellikleri** faktöründe memur olanların serbest meslek sahibi olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları ve işsiz olanların serbest meslek sahibi, memur, özel sektör çalışanlarına göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Politik etki faktöründe memur olanların serbest meslek sahibi olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları ve işsiz olanların memur, özel sektör çalışanlarına göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. İstikrar faktöründe memur olanların serbest meslek sahibi olanlar ve özel sektör çalışanlarına göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe serbest meslek sahibi olanların memur ve özel sektör çalışanlarına göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların gelir durumlarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 27. Faktörlere göre katılımcıların gelir durumlarına ilişkin temel istatistikler

Faktör	**Gelir**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	400-1000	90	2,2111	0,9236
	1001-1500	138	1,7234	0,6939
	1501-2000	88	1,6951	0,6893
	2001-2500	5	1,5000	0,3726

	2501'in üstünde	4	2,3333	0,0000
Toplam		325	1,8549	0,7884
Güvenlik eksikliği	400-1000	90	0,6974	0,2280
	1001-1500	138	0,7483	0,2037
	1501-2000	88	0,7911	0,1723
	2001-2500	5	0,9143	0,1916
	2501'in üstünde	4	0,2353	0,0000
Toplam		325	0,7420	0,2124
Kriz Tırmanışı	400-1000	90	1,5148	0,5894
	1001-1500	138	1,7295	0,5689
	1501-2000	88	1,4394	0,4392
	2001-2500	5	2,2000	0,4472
	2501'in üstünde	4	2,6667	0,0000
Toplam		325	1,6103	0,5676
Kaçakçılık	400-1000	90	0,8178	0,2250
	1001-1500	138	0,9130	0,1880
	1501-2000	88	0,8369	0,2403
	2001-2500	5	0,8667	0,2981
	2501'in üstünde	4	1,0000	0,0000
Toplam		325	0,8664	0,2179
Malların yetersizliği	400-1000	90	0,1137	0,1463
	1001-1500	138	0,1033	0,1300
	1501-2000	88	0,0916	0,1115
	2001-2500	5	0,2287	0,1177
	2501'in üstünde	4	0,3010	0,0000
Toplam		325	0,1074	0,1316

Faktörlere göre katılımcıların gelir durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 2,3333 ortalama ile 2501 üstü, Güvenlik eksikliği faktöründe 0,9143ortalama ile 2001-2500, Krizin Tırmanması faktöründe 2,6667 ortalama ile 2501 üstü, Kaçakçılık faktöründe 1,0000ortalama ile 2501 üstü , Mal kıtlığı faktöründe 0,3010 ortalama ile 2501 üstü gelire sahip olanların olduğu görülmektedir.

Tablo 28. Faktörlere göre katılımcıların gelir durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler toplamı**	**S.D.**	**Kareler Ortalama**	**F**	**p**

							Önemli fark
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Gruplar arası	17,598	4	4,400	7,659	0,000	1>2,3,4 5>2,3,4
	Gruplar içi	183,807	320	0,574			
	Toplam	201,405	324				
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	1,572	4	0,393	9,640	0,000	1<3 5<1,2,3,4
	Gruplar içi	13,048	320	0,041			
	Toplam	14,621	324				
Kriz Tırmanışı	Gruplar arası	11,553	4	2,888	9,953	0,000	3<2 5>1,2,3
	Gruplar içi	92,857	320	0,290			
	Toplam	104,410	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	0,661	4	0,165	3,588	0,007	1<2 5>1,2,3
	Gruplar içi	14,735	320	0,046			
	Toplam	15,396	324				
Malların yetersizliği	Gruplar arası	0,251	4	0,063	3,752	0,005	5>1,2,3
	Gruplar içi	5,362	320	0,017			
	Toplam	5,613	324				

Faktörler açısından katılımcıların gelir durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için Games-Howell testi yapılmıştır Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 400-1000 gelire sahip olanların 1001-1500, 1501-2000 ve 2001-2500 gelire sahip olanlara göre ve 2501 üstü gelire sahip olanların 1001-1500, 1501-2000, 2001-2500 gelire sahip olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Güvenlik eksikliği faktöründe 400-1000 gelire sahip olanların 1501-2000 gelire sahip olanlara göre ve 2501 üstü gelire sahip olanların 400-1000, 1001-1500, 1501-2000, 2001-2500 gelire sahip olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Krizin Tırmanması faktöründe 1001-1500 gelire sahiz olanların 1501-2000 gelire sahip olanlara göre ve 2501 üstü gelire sahip olanların 400-1000, 1001-1500, 1501-2000, 2001-2500 gelire sahip olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe 1001-1500 gelire sahip olanların 400-1000 gelire sahip olanlara göre ve 2501 üstü gelire sahip olanların 400-1000, 1000-1500, 1501-2000, 2001-2500 gelire sahip olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Mal kıtlığı faktöründe 2501 üstü gelire sahip olanların 400-1000, 1001-1500, 1501-2000, 2001-2500 gelire sahip olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların medeni durumlarına yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 29. Faktörlere göre katılımcıların medeni durumuna ilişkin bazı istatistikler

Faktör	**Medeni hal**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Güvenlik eksikliği	Bekar	37	0,7748	0,2013
	Evli	256	0,7516	0,2071
	Dul	30	0,6336	0,2406
	Boşanmış	2	0,5333	0,1885
Toplam		325	0,7420	0,2124
Kriz Tırmanışı	Bekar	37	2,0000	0,7698
	Evli	256	1,5664	0,5146
	Dul	30	1,5111	0,5448
	Boşanmış	2	1,5000	0,7071
Toplam		325	1,6103	0,5676

Faktörlere göre katılımcıların medeni durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Güvenlik eksiği faktöründe 0,7748 ortalama ile bekar, Krizin Tırmanması faktöründe 2,0000 ortalama ile bekar olanların olduğu görülmektedir.

Tablo 30. Faktörlere göre katılımcıların medeni durumlarına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi

Faktörler	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler toplamı**	**S.D.**	**Kareler Ortalama**	**F**	**p**	**Önemli fark**
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	0,503	3	0,168	3,814	0,010	3<1,2
	Gruplar içi	14,118	321	0,044			
	Toplam	14,621	324				
Kriz Tırmanışı	Gruplar arası	6,432	3	2,144	7,024	0,000	1>2,3

Gruplar içi	97,979	321	0,305
Toplam	104,410	324	

Faktörler açısından katılımcıların eğitim durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için LSD testi yapılmıştır. Güvenlik eksikliği faktöründe dul olanların bekâr ile evli olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Krizin tırmanması faktöründe bekâr olanların evli ve dul olanlara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların tercih edilen şirketlere yönelik olarak elde edilen gruplar ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 31. Faktörlere göre katılımcılar tarafından tercih edilen şirketlere ilişkin bazı istatistikler

Faktör	**Tercih Edilen Şirketler**	**N**	$\bar{x}$	**SS**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Rahela	33	2,1162	1,0536
	Sharara	36	1,8750	0,7197
	Oil Libya	26	2,1538	0,6072
	Önemli değil	230	1,7804	0,7611
Toplam		325	1,8549	0,7884
Güvenlik eksikliği	Rahela	33	0,7503	0,2219
	Sharara	36	0,8143	0,1962
	Oil Libya	26	0,6495	0,1309
	Önemli değil	230	0,7400	0,2177
Toplam		325	0,7420	0,2124
istikrar	Rahela	33	3,4343	0,7382
	Sharara	36	3,6574	0,8183
	Oil Libya	26	3,0385	1,0763
	Önemli değil	230	3,9188	0,8475
Toplam		325	3,7703	0,8915
Malların Sıkıntısı	Rahela	33	0,1106	0,1416
	Sharara	36	0,0788	0,1419
	Oil Libya	26	0,2007	0,1407
	Önemli değil	230	0,1008	0,1237
Toplam		325	0,1074	0,1316

Strateji yoksulluğu	Rahela	33	1,5606	0,4962
	Sharara	36	1,3056	0,5766
	Oil Libya	26	1,8654	0,5925
	Önemli değil	230	1,4370	0,4594
Toplam		325	1,4692	0,5036

Faktörlere göre katılımcıların medeni durumlarına ilişkin istatistiklerin yer aldığı tablo incelendiğinde ortalaması en büyük ifadelerin faktörlere göre dağılımları: Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe 2,1538 ortalama ile Oil Libya, Güvenlik eksikliği faktöründe 0,8143ortalama ile İstikrar faktöründe Sharara, 3,9188 ortalama ile fark etmez, Mal Kıtlığı faktöründe 0,2007 Oil Libya, Strateji yoksunluğu faktöründe 1,8654 Oil Libya olduğu tespit edilmiştir

Tablo 32. Faktörlere göre katılımcılar tarafından tercih edilen şirketlere ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Faktörler	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler toplamı**	**S.D.**	**Kareler Ortalama**	**F**	**p**	**Önemli fark**
Petrol piyasasının fiziksel özellikleri	Gruplar arası	5,866	3	1,955	3,210	0,023	3>4
	Gruplar içi	195,539	321	0,609			
	Toplam	201,405	324				
Güvenlik eksikliği	Gruplar arası	0,414	3	0,138	3,120	0,026	3<2,4
	Gruplar içi	14,207	321	0,044			
	Toplam	14,621	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	23,183	3	7,728	10,586	0,000	4>1,3
	Gruplar içi	234,329	321	0,730			
	Toplam	257,512	324				
Kaçakçılık	Gruplar arası	0,266	3	0,089	5,324	0,01	3>1,2,4
	Gruplar içi	5,347	321	0,017			
	Toplam	5,613	324				
Malların yetersizliği	Gruplar arası	5,560	3	1,853	7,763	0,000	1>2 3>1,2,4
	Gruplar içi	76,632	321	0,239			
	Toplam	82,192	324				

Faktörler açısından katılımcıların tercih edilen şirketler arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için Games-Howell testi yapılmıştır. Petrol piyasası fiziki özellikleri faktöründe Oil Libya şirketini tercih edenlerin Farketmez olarak cevap veren katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Güvenlik eksikliği faktöründe Oil Libya şirketini tercih edenlerin Sharara ve Farketmez olarak cevap veren katılımcılara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe Farketmez olarak cevap veren katılımcıların Oil Libya ve Rahela şirketini tercih edenlere göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Faktörler açısından katılımcıların eğitim durumları arasında farklılığın olduğunu tespit edebilmek için LSD testi yapılmıştır. Kaçakçılık faktöründe dul olanların bekâr ile evli olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Krizin tırmanması faktöründe Oil Libya şirketini tercih edenlerin Sharara, Rahela ve Farketmez olarak cevap veren katılımcılara göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Kaçakçılık faktöründe dul olanların bekâr ile evli olanlara göre bu faktöre daha az duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Mal kıtlığı faktöründe Oil Libya şirketini tercih edenlerin Sharara, Rahela ve Farketmez olarak cevap veren katılımcılara göre ve Rahela şirketini tercih edenlerin Sharara şirketini tercih edenlere göre bu faktöre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

5.4. Çıkarım

Araştırmacı yapılan analizler sonucunda aşağıdaki çıkarımlara ulaşmıştır:

- Libya'daki siyasi durumun yakıt krizi üzerinde doğrudan etkisi olmuştur ve krizin ana nedenlerinden biridir.
- Petrol üretiminin ve dolayısıyla ihracatın durması ulusal gelirin azalmasına neden olmuştur. Bu da Libya krizinin alevlenmesine katkıda bulunmuştur
- Libya'daki güvenlik eksikliği kaçakçılık faaliyetlerini arttırmış, bu da Libya krizinin uzamasına neden olmaktadır.
- Komsu ülkelerle olan sınırların kontrol edilmemesi geçen yıllar içinde kaçakçıların faaliyetlerini önemli derecede arttırmakta ve mallarda kıtlığa ve fiyatların anormal derecede yükselmesine neden olmaktadır

- Krizden çıkmak için gerçek bir stratejinin bulunmaması krizin süresini uzatmakta ve böylece Libyalı vatandaşların sıkıntılarını arttırmaktadır.
- Libya'daki kriz Libyalı vatandaşlarda yakıt ve mal stoklamak, tekel, kaçakçılık ve kriz öncesinde Libyalı tüketicilerde sık görülmeyen başka bazı yeni davranışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- Libya'da devam eden yakıt sübvansiyonu politikası Libya'da yakıt bulunmamasının bir başka nedenidir, çünkü komşu ülkelerle kıyaslandığında çok büyük olan fiyat farkı komşu ülkelere kaçak mal satılmasında daha büyük kâr fırsatı yaratmaktadır.

SONUÇ

Araştırma alanı Libya'nın Orta bölgedeki Sirte kentinden Kuzey gölgesinin batı bölümüne kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır. Ancak şartlar Libya'nın tüm bölgelerinde aynı değildir. Kriz tüm ülkeyi vurmaktadır ve diğer bölgelerde araştırma bölgesindeki sıkıntıları çekmektedir. Yani, bu sonuçlar Libya bölgelerinin tamamı için genelleştirilebilecektir.

Araştırmacı elde edilen sonuçlara dayanarak ilgili makamlar tarafından göz önüne alındığı takdirde krizin çözülmesine veya gelecekte kaçınılmasına yardım edecek bazı önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler kısaca aşağıdaki gibidir:

- Siyasi konulara ciddi çözümler getirmeden ekonomik sorunlara çözüm getirilemeyecektir. Siyasi istikrarın ardından ekonomik sorunlara çözüm getirilebilir, bunun tersi olmamaktadır.
- İlgili makamların yakıt ve enerji tüketiminde tasarruf çağrısı yapmaları ve tüketicilerin aşırı tüketimden kaçınma konusunda farkındalıklarının arttırılması, kamusal servetin korunması uygulamalarının yapılması ve kişisel aşırı harcamalardan da kaçınılması önerilmektedir.
- Libya hükümeti 1969'dan bu yana iki nedenle yakıt sübvansiyonu politikası uygulamaktadır: Birincisi, o zamanlarda hükümet elbette ki siyasi nedenlerle halka yardım ettiği reklâmını yapmaktaydı. İkincisi ise, Libya'nın nüfus sayımlarına göre 6 milyonu aşmayan nüfusuyla ulusal gelire oranla bireysel gelir düşüktü ve halen de düşüktür.

- Yakıt sübvansiyonu politikası günümüze, yani 2018'e kadar birbirini izleyen hükümetler tarafından da sürdürülmüştür. Libya'da bir litre benzin fiyatı dünyadaki diğer ülkelerinden daha düşüktür. Bunun Libyalı tüketicilerin davranışlarında olumsuz yansımaları olmuştur, çünkü kaçakçılık faaliyetlerine ve kaçakçılara yardımcı olmakta ve bir litre yakıtın fiyatının Libya'dakinin on katı olan komşu ülkelere kaçakçılık yapılması amacıyla dağıtım istasyonlarına yapılan talepleri arttırmaktadır. Bu yüzden, araştırmacı hükümetin yanıcı maddelere

sübvansiyon uygulamaktan vazgeçmesini ve sübvansiyon yerine ücretlerin arttırılması veya ailelere belli miktarda para ödenmesi ya da uygun mekanizmalarla kaçakçılık yollarının kesilmesini ve tüketicilere yardım edilerek desteklenmesini önermektedir.

- Enerji, kaynaklarının de göz önüne alınması ve örneğin güneş enerjisi gibi petrole alternatif enerji kaynaklarının araştırılması da önerilmektedir. Libya'nın mükemmel bir coğrafi yerleşim ve geniş alanlar gibi özellikleri vardır. Bazı çalışmalar ve araştırmalar temiz enerji programlarının (güneş enerjisi) Libya'da başarılı programlar olacağını göstermiştir. Bu yüzden, bu projelerin ele alınması ve güneş enerjisine yatırım yapılarak ülkenin petrole dayalı uluslararası pazarlara tamamen bağımlı olmamasının ve halen etkili olan krizler ve savaşlardan kaçınılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.
- Ülke ekonomisinin korunması amacıyla izleme yapmak için modern teknolojiyi kullanarak Libya sınırlarının korunmasını sağlamak ve Libya'da nakledilebilen her şeyi, yakıtı, malları, inşaat malzemelerini ele geçirmiş olan kaçakçılığın durdurulması gerekmektedir. Kaçakçıların elde edecekleri kârdan başka düşünecekleri şey yoktur ve yaptıkları şeyin insanların yaşamları üzerindeki etkileri veya ülkenin ekonomisinin harap olması onlar için önemli değildir. Kaçakçıların hedefi para kazanmaktır ve başka bir şey değildir. Dolayısı ile hükümetin temel hedefi kaçakçılığı önlemek olmalıdır.
- Kaçakçılık ve tekelcilik faaliyetlerinin durdurulması için adli sistemin ve yasaların etkinleştirilmesi gerekmektedir.
- Petrolün artık ulusal ekonominin tek kaynağı olmaktan çıkarılması için ekonomi dünyasına ilham verecek yeni ufuklar açmak üzere petrol kazançları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdelhadi, A. M. (2012). Libya tüketici anormal davranışı: Benimsenmesini etkileyen faktörler. *Nottingham Trent Üniversitesi,* Birleşik Krallık.

Abozed, M., Melaine, Y., & Saci, K. (2009). İş çevresel faktörlerinin transfer yönetimi eğitimine motivasyon üzerindeki etkisi: Libya petrol endüstrisinin örnek olayı. *4. Yıllık Konferansı Liverpool BEAN.*

Ahmed, V., & O'Donoghue, C. (2010). Pakistan'da küresel ekonomik kriz ve yoksulluk. *Uluslararası Mikrozimülasyon Dergisi, 3*(1), 127-129.

Al-jeraısy, D. K. I. A. R. (2008). Tüketici davranışı Suudi aile satın alma kararının analitik bir çalışması. 3(3), 338.

Al, K. I.-A. I.-A. (2005). Tüketici davranışı: Suudi ailesinin satın alma kararlarının analitik çalışması: Al Jeraisy Kurulması.

Allcott, H., Collard-W. A., & O'Connell, S. D. (2014). Elektrik Eksikliği Verimi Nasıl Etkiliyor ?: Hindistan'dan Kanıtlar. *Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu.*

Altaleb, A. M. (2016). Libya'da Kölelik Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1800-1950.

Aneizi, A. N. (1967). Libya bugün. *Jstor, 20*(1), 27-36.

Applebaum, W. (1951). Perakende mağazalarında tüketici davranışlarını incelemek. *Pazarlama Dergisi, 16*(2), 172-178.

Asheibe, A., & Khalil, A. (2013). Libya'da yenilenebilir enerji: Mevcut zorluklar ve telafiler. *Dünya Kongresi.*

Ayadi, O. F. (2005). Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve Nijerya ekonomisi. *OPEC Enerji Değerlendirmesi, 29*(3), 199-217.

Chossudovsky, M. (2013). Ayaklanma ve askeri müdahale: ABD-NATO Libya'da darbe girişiminde bulundu. Küresel Araştırma*, 2013a. Disponível em:< http://www. globalresearch. ca / ayaklanma-ve-askeri-müdahale-usnato-teşebbüs-darbe-D-etat-in-libya / 23548>. Acesso em, 13.*

Cil, I. (2012). Tüketim evreni tabanlı süpermarket düzeni, ilişkilendirme kural madenciliği ve çok boyutlu ölçekleme ile. *Uygulamalarla Uzmanlık Sistemleri, 39*(10), 8611-8625.

Cohen, J. B. (1967). Tüketici davranışlarının incelenmesinde kişilerarası bir yönelim. *Pazarlama Araştırması Dergisi*, 270-278.

El-Babour, M. M. (1976). Libya'da bölgesel kalkınma ve planlama ile ilgili bazı konular. *Boston Üniversitesi*.

Elbeydi, K. R., Hamuda, A. M., & Gazda, V. (2010). Libya Arab Jamahiriya'da ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Teorik ve Uygulamalı Ekonomi, 1*(1), 69.

El Mallakh, R. (1969). Hızlı büyüme ekonomisi: Libya. *Orta Doğu Dergisi 23*(3), 308-320.

Eme, O. I., Emeh, I. E. J., & Onyishi, A. (2012). Nijerya'da yakıt sübvansiyonlarının kaldırılması krizinin iç ve uluslararası etkileri. *Arap Dergisinin Kuveyt Bölümü ve İşletme İncelemesi, 1*(6), 57-80.

Eser, Z. Korkmaz, S. & Öztürk S.A. (2011) Pazarlama Kavramlar İlkeler Kararlar. Siyasal Yayınları: Ankara

Forsythe, S. M., & Shi, B. (2003). İnternet alışverişinde tüketici hamilleri ve risk algıları. *İşletme Araştırması Dergisi, 56*(11), 867-875.

George, D., & Mallery, P. (2010). Windows için SPSS adım adım. B*asit bir çalışma kılavuzu ve referans (10. Baskı).* Boston, MA: Pearson Eğitim, Inc.

Ghana, O. A. (2013). Açık Yağ Referans Kılavuzu.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (1998). Çok değişkenli veri analizi. *Prentice Hall Üst Saddle nehir*, NJ.

Hockuba, Z. Pazar kısa ve alışveriş süreci. *Bölgesel ve Yerel Çalışmalar,* 205.

Hovi, J., Huseby, R., & Sprinz, D. F. (2005). Ekonomik yaptırımlar ne zaman yapılır (empoze edilir)?. *Dünya Siyaseti, 57*(4), 479-499.

Ibrahim, M. A. M., Abdulaziz, A. M. (2013). Libya'nın petrol gelirine aşırı bağımlılığı: Ekonomik kırılganlık. *Avustralya Temel ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 4*.

Ibrahim, S. (1998). Libya'da yenilenebilir enerji beklentileri. *Enerjiyi Yenile, 14*, 135.

Jacoby, J., Szybillo, G. J., & Berning, C. K. (1976). Zaman ve tüketici davranışı: Disiplinler arası bir bakış. *Tüketici Araştırması Dergisi, 2*(4), 320-339.

Kalaycı, Ş. (2016). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Akademi Yayınları: Ankara

Khan, M., & Mezran, K. (2013). Devrimden sonra Libya ekonomisi: Hala açık olmayan vizyon. *Atlantik Konseyi, Orta Doğu için Rafik Hariri Merkezi.*

Kleinbaum, D., & Nizam, M. (2008). Uygulamalı regresyon analizi ve diğer çok değişkenli yöntemler. *4. Brooks / Cole.*

Mai, N. J. H., Mayai, A. T., & Tiitmamer, N. (2016). Güney Sudan'daki sporadik yakıt krizi: Etkilere ve çözümlere neden olan.

Majekodunmi, A. (2013). Nijerya'da yakıt sübvansiyonunun kaldırılması politik ekonomi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (IJMSSR), 2* (7).

Mallon, D., & Kingswood, S. (2001). Antelopes: Küresel anket ve bölgesel eylem planları. *Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya. IUCN / SSC Antilop Uzmanı Grubu, Bezi.*

Mansoor, D., & Jalal, A. (2010). Küresel iş krizi ve tüketici davranışı: Bir durum çalışması olarak Bahreyn Krallığı. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 6*(1), 104.

Masoud, N. M. (2013). Libya'nın ekonomisi, yapısal değişiklikleri ve kalkınma kalıplarının incelenmesi. *Bus Eco J, 4*(083), 2.

Michael, S., Gary, B., Soren, A., & Margaret, K. (1999). Tüketici davranışı: Avrupa perspektifi. New Jersey*, ZDA: Prentice Hall Inc*.

Mohamed, A., Sapuan, S., Ahmad, M. M., Hamouda, A., & Baharudin, B. H. T. B. (2010). Libya'da petrol endüstrisi için teknoloji transferini modelleme: Genel bakış. *Bilimsel araştırma ve makaleler, 5*(2), 130-147.

Noland, R. B., Polak, J. W., Bell, M. G., & Thorpe, N. (2003). Faaliyetlerin ne kadar kesintiye uğraması yakıt sıkıntısına neden olabilir? Eylül 2000'deki İngiliz yakıt krizi. *30*(4), 459-481.

Nucho, L. S. (1991). Arap Dünyası Almanak. *2,* 1990-91.

Obadote, D. (2009). Nijerya'da enerji krizi: teknik sorunlar ve çözümler. *Güç Sektörü Namaz Konferansı.*

Otman, W., & Karlberg, E. (2007). Libya ekonomisi: Ekonomik çeşitlilik ve uluslararası yeniden konumlandırma. *Springer Science & Business Media.*

Painter, J. T. (2015). Yakıt Şebeke Engelliliğinin Basamaklı Etkileri.

Pandelica, A., & Pandelica, I. (2011). Tüketici davranışlarının kriz koşullarında değişimi: Romanya'dan gelen ampirik kanıtlara psikolojik bir yaklaşım. *Afrika İşletme Yönetimi Dergisi, 5*(28), 11399.

Pasa, S., Aydın, S., Kalaycı, S., Boğa, M., Atlan, M., Bingul, M., Temel, H. (2016). Boronik-imin yapılandırılmış bileşiklerin sentezi ve bunların anti-kanser, antimikrobiyal ve antioksidan aktivitelerinin tanımlanması. *İlaç Analiz Dergisi, 6*(1), 39-48.

Sawchuk, H. A. (1974). Otoyol yapımı ve bakımında malzemelerin ve yakıt eksikliğinin etkisi.

Shahbaz, M. (2015). Elektrik eksikliğinin ekonomik maliyetinin ölçülmesi: Pakistan'daki mevcut zorluklar ve gelecekteki beklentiler.

Sharma, R. K., & Agarwal, A. (1996). Erkek infertilitesinde reaktif oksijen türlerinin rolü. *Üroloji, 48*(6), 835-850.

Shih, S. P., Yu, S., & Tseng, H. C. (2015). Tainan, Tayvan'da içecek sektöründe tüketici alış davranışı ve tüketici memnuniyeti çalışması. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi, 3*(3), 391-394.

State., L. (2012). Petrol Kanunu. *EL Sourcebook*, 22/55.

Stern, P. C. (1999). Bilgi, teşvikler ve proenvironmental tüketici davranışı. *Tüketici Politikası Dergisi, 22*(4), 461-478.

Stoklasa, M., Starzyczna, H., & Sykorova, P. (2014). Çek tüketici'nin kriz sırasında davranışı. *Dünya Bilim, Mühendislik ve Teknoloji Akademisi, Uluslararası Sosyal, Davranışsal, Eğitim, Ekonomi, İşletme ve Endüstri Mühendisliği Dergisi, 8(*3), 771-774.

Şahin, A., Şahin, M., & Gürbüz, M. (2016). Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi'nin çevresindeki yerleşmelere olan etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi,* 66, 71-81.

Taghizadeh, H., & Fesghandis, G. S. (2011). Ürün değerine dayalı tüketici davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve önceliklendirilmesi. *Dünya Bilim, Mühendislik ve Teknoloji Akademisi, Uluslararası Sosyal, Davranışsal, Eğitim, Ekonomi, İşletme ve Endüstri Mühendisliği Dergisi, 5*(12), 1953-1956.

Van der M. R. Y., & Menon, N. (2010). Filipin işgücü piyasasında gıda, yakıt ve finansal krizlerin etkisi.

Vandewalle, D. (1991). Qadhafi's perestroika: Libya'da ekonomik ve siyasi liberalleşme. *Orta Doğu Dergisi, 45*(2), 216-231.

Wosinski, M. (1989). Kıtlık durumunda tüketici davranış modeli. *Ekonomik Davranışı Anlamada Kemer Ayağı,* 369-389.

Zoubir, Y. H. (2009). Libya ve Avrupa: Kaddafi otoriter rejiminin kurtarılmasında ekonomik gerçekçilik. *Çağdaş Avrupa Çalışmaları Dergisi, 17*(3), 401-415.

http://nufus.mobi (2018) http://nufus.mobi/dunya/nufus/libya. Libya Nüfusu 2016 (Erişim tarihi: 15.02.2018).

EKLER

Ek 1. Araştırma Anketi

Sevgili Beyefendi / Hanımefendi

Bu anketi, bu çalışmanın başarısına yardımcı olabilecek net ve doğru verileri toplayabilmemiz için, sizi doğru biçimde cevaplamaya davet ediyoruz. Bunun için şimdiden çok teşekkür ediyorum.

Sağladığınız tüm bilgiler gizli olarak ele alınacak ve araştırma konusu dışında kullanılmayacaktır.

Araştırmanın Başlığı: Libya'da Yakıt Kıtlığına Neden Olan Faktörlerin Piyasa Performansı Ve Tüketici Davranışlarına Etkisi

1- Kişisel bilgi:

1	Cinsiyet	Erkek □		Kadın □		
2	Yaş	□ 25 ve altı	□ 26 - 35	□ 36 - 45	□ 46 yaşından büyük	
3-	Eğitim seviyesi	□ Orta düzey	□ lise	□ Üniversite	□ Lisansüstü	
4-	İş	□ Serbest çalışan	□ Hükümet memuru	□ Özel sektör memuru	□ İşsiz	
5-	Aile geliri	□ 400-1000	□ 1001-1500	□ 1501-2000	□ 2001-2500	□ 2501'den fazla
6-	Medeni hal	□ Bekar	□ Evli	□ Dul	□ Boşanmış	
7-	Araba sahibi	□ Evet		□ Hayır		
8-	Kullanılan yakıt tipi	□ Benzin		□ Dizel		
9-	Hangi şirketleri tercih edersiniz?	□ Rahela	□ Sharara	□ Oil Libya	□ Fark Yok	
10-	Yakıtı başka amaçlar için kullanıyorsunuz	□ Evet		□ Hayır		
11-	Bir elektrik jeneratörünüz varmı	□ Evet		□ Hayır		
12-	Jeneratör için kullanılan yakıt	□ Benzen		□ Dizel		

1	Birinci bölüm: Libya'da ciddi petrol ve petrol türevleri eksikliğinin nedenleri. 1- Siyasi sebepler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

	1	Etkili bir hükümetin bulunmaması	□	□	□	□	□
	2	Bazı ülkelerden iç Libya meselesine yabancı müdahale	□	□	□	□	□
	3	Ülkedeki iktidar üzerindeki siyasi çatışma	□	□	□	□	□
	4	Krizden yararlanan komşu ülkelerin politikaları	□	□	□	□	□
	5	Hükümet-sübvansiyon politikasının sürdürülmesi kaçakçılık operasyonlarını artırdı	□	□	□	□	□
	6	Libya'daki krizi çözmek için gerçek ve iyi planlanmış hükümet stratejisinin eksikliği	□	□	□	□	□
	7	Ülke kurumları içindeki mali ve idari yolsuzluk, Libya'daki krizi daha da kötüleştirdi	□	□	□	□	□
2	Ekonomik nedenler						
	1	Küresel Pazarda Petrol Fiyatı Düşüşü	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
	2	Petrol ihracatının durmasından dolayı ülkenin mali gelirleri düştü	□	□	□	□	□
	3	Siyah / paralel piyasada yabancı para biriminin fiyatının artması	□	□	□	□	□
	4	Rafinerilere ham petrol tedariki yetersizliği	□	□	□	□	□
	5	Ülkenin genel bütçesindeki eksiklik, hükümetin ihraç edilen yakıttan ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamadığını ortaya koymaktadır.	□	□	□	□	□
	6	Bakım gerektirmeyen bazı	□	□	□	□	□

		rafinerilerin kapatılması					
	7	Elektrik kesintisi sıkıntısı insanların aşırı yakıt tüketiminin sonucu olduğu jeneratörü kullanmaya zorladı.	□	□	□	□	□
	8	Çoğu akaryakıt istasyonu sahibi, akaryakıt alımından daha fazla kar elde etmek için kaçakçılar ile anlaştı	□	□	□	□	□
	9	İyi altyapı eksikliği, ülkenin geniş coğrafyası nedeniyle tüm bölgelere yakıt tedarik etmeyi zorlaştırıyor.	□	□	□	□	□
	10	Yanma ve petrol türevlerinde kıtlık yoktur.	□	□	□	□	□
3	Güvenlik nedenleri						
	1	Ülkedeki güvenlik bozukluğu, ülkedeki krizin nedenleri arasında yer alıyor	□	□	□	□	□
	2	Tedarik yolları güvensiz	□	□	□	□	□
	3	Komşu ülkelerle sınırların kontrolsüzleştirilmesi	□	□	□	□	□
	4	Silahların yayılması	□	□	□	□	□
	5	Kaçakçı milislerin yayılması	□	□	□	□	□
	6	Korkunç güvenlik durumu, kamyon sürücülerinin emniyetleri için çalışmasını engelliyor.	□	□	□	□	□
	7	Kaçırma ve silah kullanma sıklığı	□	□	□	□	□
	8	Ülkenin çeşitli bölgelerinde silahlı çatışmalar	□	□	□	□	□
	9	Kötü yargı sistemi kaçakçılık operasyonlarında	□	□	□	□	□

		kaçakçıları aktif hale getirdi.					
	10	İyi eğitimli güvenlik personelinin işlerini teslim etmemesi	□	□	□	□	□
	11	Güvenlik adamları ülkeyi kontrol etmek için gereken güce sahip değil	□	□	□	□	□
	12	Güvenlik mensuplarının ülkeye ait güvenlik sistemlerinin eksikliği, doğru ve hızlı bir şekilde bilgi toplayabilir	□	□	□	□	□
	13	Ülkenin güvenlik kurumlarının uygun şekilde çalıştığı bir güvenlik bozukluğu yoktur.	□	□	□	□	□
4	İkinci bölüm: Krizin Libya'daki pazar performansı üzerindeki etkileri						
	1	Özellikle mal ve yakıt sıkıntısı	□	□	□	□	□
	2	Abartılı fiyatlar yükseliyor	□	□	□	□	□
	3	Bazı malların piyasalardan aniden ortadan kalkması	□	□	□	□	□
	4	Görüntülenen malların kalitesini ve standartlarını göz ardı etmek	□	□	□	□	□
	5	Kaçakçılık veya fiyatı artırmak için malların kaybolması ve depolanması	□	□	□	□	□
	6	Tüccar tekeli nedeniyle yerel likidite eksikliği	□	□	□	□	□
	Üçüncü Bölüm: Krizin Libya'daki tüketici davranışlarna etkisi						
	1	Agresif davranış, Libya tüketicisi için öne çıkan bir olay haline geldi	□	□	□	□	□
	2	Mallar tekel krizi ve fiyatı yükselterek yükseldi	□	□	□	□	□
	3	Kaçakçıların faaliyeti Libya'daki krizi uzattı	□	□	□	□	□
	4	Libya'da yakıt depolama olayı mevcut değildi	□	□	□	□	□

	5	Bazı tüketiciler tarafından mal satın almanın açgözlülüğü, bazı malların ve fiyatların yükselişinin önemli bir nedenidir.	□	□	□	□	□
	6	Tüm olumsuz olgular orada geçmişte vardı. Onlar Libya toplumu için yeni değiller.	□	□	□	□	□
	7	Tüm olumsuz olgular, tüketicinin etkilenebileceği harici etkilerden kaynaklanır.	□	□	□	□	□
	8	Kriz Libya'daki tüketicinin davranışını etkilemedi	□	□	□	□	□
	9	Libya'daki şirketler krizden etkilenmedi ve geçmişte olduğu gibi iş devam ediyor	□	□	□	□	□
	10	Yurttaşla doğrudan ilişkili olan şirketler davranışlarını ve hizmetlerini değiştirdi.	□	□	□	□	□

EK 2 ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Adel Rajab Ganbasha
Doğum Yeri ve Yılı	: Libya 1968
Yabancı Dili	: İngilizce
E-posta	: gambasharm@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans	: Jeoloji Bölümü, Azytona Universitesi . Libya

İş Deneyimi

İş Yeri	: WTF-Office, Jeolojist Birim Müdürü